

SÁNDOR ISTVÁN*

Szász-Schwarz Gusztáv munkássága

Szász-Schwarz Gusztáv munkássága a mai napig jelentős mértékben befolyásolja a magyar magánjog tudományát. Római jogász volt, aki egyúttal a magánjog gyakorlati kérdéseit is tudományos igényességgel dolgozta fel. Munkásságát mind hazánkban, mind nemzetközileg érdeklődéssel és elismeréssel fogadták. Részt vett a polgári jogi kodifikációban, egyes megállapításai, észrevételei napjainkban is értékesnek bizonyulnak. E tanulmány célja Szász-Schwarz Gusztáv életútjának, valamint oktatói és tudományos tevékenységének bemutatása.

1. Életútja

Schwarz Gusztáv 1857. január 1-jén született Budapesten, harmadik gyermekként.¹ Édesapja Schwarz Ármin szegény szülőtől származott, már hét éves korában tanonc volt, majd mint *selfmade-man* önjerejéből érte el, hogy rendszeres iskolázottság nélkül nagykereskedő, majd bankigazgató lett, és később különböző szervezetek létrehozásában vett részt, emellett elismert író és szónok volt.² Schwarz Gusztáv három éves korában az akkor 26 éves édesanyja elhalálozott, és édesapja csak 8-9 évvel később házasodott újra. Schwarz Gusztáv jelentős irodalmi és retorikai képzést kapott, elsősorban édesapjától. Már gyermekkorában sokat olvasott, pl. az Akadémia könyvtárában, és önállóan tanult meg franciául és angolul is.³ Míg testvérei az orvosi pálya irányában mutattak érdeklődést, addig ő jogi tanulmányokat folytatott. A jogi tanulmányai idején dolgozott is, magánórákat adott, gyorsíróskodott, ügyvédi irodában gyakorlatozott, és újságírással is foglalkozott, elsősorban zenekritikákat írt.⁴ Sokáig újságíró szeretett volna lenni, de mivel Falk Miksa nem kívánta külföldre küldeni, ilyen irányú törekvései eredménytelenek maradtak.

* SÁNDOR ISTVÁN egyetemi docens, állam- és jogtudományi doktor (PhD), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Római Jogi Tanszék. E-mail: sandor.istvan@ajk.elte.hu

¹ Schwarz Gusztáv legidősebb testvére, Berthold még ifjúkorában meghalt. Családjában a második fiúgyermek Artúr volt, akiből idegyógyász lett, őt követte Gusztáv, majd Félix, az Athenaeum vezérigazgatója. Édesapja második házasságából született Szász Hugo, szintén elismert szakorvos. SZLADITS K.: *Szász Schwarz Gusztáv emlékezete*, Kecskemét 1934, 4. Életútjával és munkásságával kapcsolatban ld. újabban HAMZA G.: *Szász-Schwarz Gusztáv*, in: Hamza G. (szerk.): *Magyar jogtudósok II.*, Bp. 2001, 73skk., valamint UÓ: *Szász-Schwarz Gusztáv és az európai magánjogtudomány*, Magyar Tudomány 2001/12, 1490skk.

² SZLADITS: *Szász-Schwarz Gusztáv emlékezete* (id.), 4.

³ Ifjúkori műveltségére példa a következő könyvrészlet: „Hogy mely könyvek gyakoroltak reám legnagyobb hatást életemben, — ezt össze tudnám állítani. Hét éves koromban Robinson Crusoe, 13 éves koromban Büchner: Kraft und Stoff, 16. évemben Buckle Művelődéstörténete, a matura korában Hartmann: Philosophie des Unbewussten, ezután pedig jött Pandora az ő mindenségével, amelyből azonban a mai napig *Macaulay* essay-i fénylenek felém legtitzezebben”. KÓHALMI B.: *Könyvek könyve. 87 magyar író, tudós, művész, közéleti ember és kiadó vallomása kedves olvasmányairól*, Bp. 1918.

⁴ Liszt Ferenc halálakor írt folytatólagos tárcáját különnyomatban is megjelentették. SZLADITS: *Szász-Schwarz Gusztáv emlékezete* (id.), 6.

Egyetemi évei alatt írta meg „A végrendelkezési szabadságról a római jogban” c. dolgozatát,⁵ amellyel 1878-ban pályadíjat nyert, és 1881-ben doktori értekezésének témáját is ez képezte. Az egyetemi képzést követően rövidebb bécsi, lipcei és hallei tartózkodást követően Göttingenbe ment, ahol 1883 áprilisától 1884 áprilisáig tartózkodott. Göttingenben elsősorban Rudolf von Jhering tanítványává vált, de szívesen hallgatta Gustav Hartmann pandekta-előadásait és Heinrich Thöl, valamint Rudolf Leonhard kereskedelmi jogi előadásait is.⁶

Göttingeni útját követően írta meg Budapesten „Az animus domini bírálata” c. habilitációs dolgozatát, amelyben Savigny birtoktanát vette éles kritika alá. 1884. december 2-án római jogból magántanári képesítést nyert el, ezt követően állandó római jogi praktikumot, emellett a téli félévben pandekta-tanfolyamot, a nyári félévben pedig római jogi exegetikumot tartott. 1893. november 24-én nyilvános rendkívüli tanári címet kapott.

Ügyvédi tevékenységet is folytatott, ezzel azonban annak érdekében felhagyott, hogy 1894. szeptember 1-jén a római jog nyilvános rendes tanárává nevezzék ki. Szentmiklósi-Kajuch Márton pedig a római jog nyilvános rendkívüli tanára lett.⁷ 1900-ban átvette a Nagy Ferenc államtudományi tanszék kinevezésével megüresedett kereskedelmi jogi tanszékét, és kereskedelmi jogot is tanított 1902-ig, de megmaradt római jogásznak. 1895-ben szerkesztő tagja lett a polgári törvénykönyvet előkészítő bizottságnak, és ilyen irányú munkásságának elismeréseként 1899-ben, elsőként lett magyar királyi udvari tanácsos. 1910-ben magyar nemességet kapott, ettől kezdve viselte a „Szász” előnevet. 1913-ban a Magyar Iparjogvédelmi Egyesület elnökévé választják a dr. König Gyula halála után megüresedett tisztségre.⁸ Az ő közreműködésének is köszönhető, hogy két ülésen megvitatták a polgári törvénykönyv javaslatát, a szellemi tulajdonra különös hangsúlyt fektetve.⁹ Az I. világháború alatti „Bajtársi Szövetség” jogi osztályának elnöke volt.¹⁰ A Szövetség megnyitóján előadásában arra utalt, hogy a *pontifexek* voltak az első hídverők és az első jogászok, ami a mai napig fennmarad, mivel az idegen népek közti távolságot a közös jogeszmék kultuszával hidalják át. 1917-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező

⁵ Bp. 1881, 145 p.

⁶ Jhering ezzel a félrattal dedikálta Schwarz Gusztávnak arcképét távozásakor: „Die Kopie zum Andenken an das Original in der schmerzlichen Stunde des Abschieds”. SZLADITS: *Szászy-Schwarz Gusztáv emlékezete* (id.), 7.

⁷ Ebben az időben a kar hallgatóinak nagy számára tekintettel a római jog 1894-ben harmadik tanszékét kapott, így Hoffmann Pál és Vécsey Tamás mellett Schwarz Gusztáv is római jogot oktatott, mint az egyik római jogi tanszék *ordinarius*a. ASZTALOS L.—HAMZA G.: *A civilisztikai tudománycsoporthoz 1667–1945*, in: Horváth P.: Az Állam- és Jogtudományi Kar szerepe a magyar jogtudomány fejlődésében, Bp. 1985, 285.

⁸ Az Egyesület tagja volt Nagy Ferenc és Beck Salamon is. BACHER V.: *40 éves a Magyar Iparjogvédelmi Egyesület. Szüjbektől visszaemlékezés*, MIE Közlemény, 43. kötet, 2002, 10.

⁹ GÖDÖLLE I.: *A Magyar Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Egyesület 100 éve: történeti és archológiai vázlat*, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2 (112.) évf. 1. különszám, 19.

¹⁰ A nőknek a háborúban betöltött szerepével kapcsolatban mutatott rá arra, hogy a nők a konzervatívizmus jegyében az állandóságot, a férfiak pedig a változást testesítik meg. SZÁSZY-SCHWARZ G.: *A háború és a nők*, in: Hadi beszédek. Az Országos Hadseregvezető Bizottság megbízásából kiadja a M. Kir. Honvédelmi Minisztérium Hadseregvezető Hivatala a háborúba elesett, vagy a háborúban kapott sebek, avagy a hadi fáradalmak következtében elhalt katonák özvegyei és árvái javára, Bp. 1915, 34skk.

tagjává választották.¹¹ Szász-Schwarz Gusztáv jelentős hatást gyakorol a mai napig a magyar magánjog tudományára 1920-ban bekövetkezett halála óta is.¹²

2. Oktatói tevékenysége

Szászy-Schwarz Gusztáv mint tanár „egyetemes magánjogász” és „az egyetlen igazi nagy pandekta-jogászunk” volt.¹³ Tankönyve ugyan soha nem készült el, azonban hűséges tanítványa, Besnyő Bernát az előadásai alapján 1900-ban összeállította azt az intézmény- és pandekta-tankönyvet, amely lejegyzetelt előadásait tartalmazza. Emellett magyarra fordította Sohm és Czychlarz intézményét, valamint átdolgozta Jhering jogesetgyűjteményét. Előadásainak vázlatát részletesen és alaposan állította össze, azokat sohasem ismételte automatikusan. Szemináriumait előszeretettel látogatták hallgatói. A „Gyakorlati jogtanítás” c. értekezésében fejté ki a római jog oktatásának alapvető didaktikai jellemzőit. Szemináriumi magában foglalták a praktikumot, az exegetikumot és a repetitóriumot is a latin nyelv oktatása mellett.¹⁴ Vizsgáztatása során nála nem volt elegendő a szokvány-paukolás, részletes és az összefüggésekre irányuló kérdéseket tett fel.¹⁵

Szászy-Schwarz idejében a római jog oktatása alapvetően az ún. Intitutiókra helyeződött, amely a római állam- és jogtörténet, a külső és belső jogtörténet (*historia*

¹¹ Nagy Ferenc, Plósz Sándor, Concha Győző, Grosschmid Béni és Angyal Pál a következő ajánlást írták: „Szász-Schwarz Gusztáv több mint 30 év óta igen gazdag és fölötté értékes irodalmi tevékenységet fejt ki a jogtudomány, főleg a magánjogi tudomány terén. Nemcsak szellemes és élénk tollú író, hanem első rangú tudós, aki folytonosan és behatóan foglalkozik a jogtudomány kérdéseivel és mélyen behatol azokba. Egyes dolgozatai, amelyek német nyelven is megjelentek, külföldön is osztatlan elismerést szereztek a magyar tudományosságunknak. Szász-Schwarz megválasztása nemcsak igazságos elismerést jelentene tudományos működésének a Tudományos Akadémia részéről, hanem az Akadémiának is díszére és javára szolgálna. Szász-Schwarz nem hiányozhat az Akadémia tagjai sorából”. BESNYŐ B.: *Szászy-Schwarz Gusztáv emlékezete*, Bp. 1933, 52.

¹² ERNST ZITELMANN a következő epigrammában emlékezett meg 1920-ban Szász-Schwarz haláláról: „Gustav v. Szász-Schwarz

Ins tiefste bist Du forschend vorgedrungen.

Im Reich des Rechts, dess' Dienst Du Dich geweiht;

Hast kühnen Muts, in zähem Widerstreit

Mit alter Lehre, für den Satz gerungen;

Der Zweck ist Herr, nicht die Persönlichkeiten.

Du aber selbst: wohl brachte Dir das Leben

Im Wechsel mit der Freude manches Leid —

Das Höchste Glück, das das Geschick verleih

Den Erdenkindern war Dich doch gegeben:

Persönlichkeit.”

SZLADITS: *Szászy-Schwarz Gusztáv emlékezete* (id.), 22.

¹³ SZLADITS: *Szászy-Schwarz Gusztáv emlékezete* (id.), 9.

¹⁴ Megjegyzendő, hogy unokáncse Schwarz András Bertalan (Artur bátyjának fia) az ő hatására kezdett

a római jog tudományával foglalkozni, azonban ő Lipcseben Mitteis hatására a történelmi irányzat, azon belül is a papirológia képviselőjévé vált. Csak később kezdett el az összehasonlító jogi dogmatikával foglalkozni. Ld. ehhez HAMZA G.: *Schwarz András Bertalan*, in: Hamza G. (szerk.): *Magyar jogtudósok* I, Bp. 1999, 148.

¹⁵ BESNYŐ: *id. m.* 25.

et *antiquitates iuris*) oktatását jelentette (*prima cunabula iuris*). Ezzel szemben Szász-Schwarz a pandektákra helyezte a fő hangsúlyt, ami a magánjog dogmatikai megismertetését célozta, mivel „az akkori magyar nyelvű római jogi tankönyvek is ennek megfelelően sok fölőlséget adtak a jogtörténetből, alig valamit a dogmatikából”.¹⁶ A külföldi jogtudomány eredményeire figyelmet nem fordítottak, a külföldi szakirodalom mellett a magyar bírósági gyakorlatot sem vették figyelembe.¹⁷ Ennek ismeretében a német jogi oktatás friss tapasztalataival felvértezve Szász-Schwarz az élet magánjogának, a jogi dogmatikának az oktatására kívánta helyezni a hangsúlyt, azonban a magyar jog értékeit mindvégig megtartva és egyúttal kellő távolságot tartva a külföldi minták szolgái másolásától.¹⁸ Kiváló tudós és „mindenekelőtt kitűnő előadó volt”, aki bár nagyszerű szóznak volt, nem orátorkodott, nem szavalt, nem patétizált.¹⁹ Előadásai szabatosak, szellemesek, ötletesek voltak, a szemeszter alatt kitűzött témának mindig a végére ért. Alapvetően pandektajogot oktatott, azonban e tekintetben nem a német-római jog keverékét, hanem a római jogi alapokra épített modern magánjogot.²⁰ Nem szemelvényeket tanított, hanem a jog egészét ismertette minden részterületével összhangban, rendszerszemléletet követve, konzekvensen, természettudományos alapossággal és racionalitással. Emellett a történeti megközelítésre, a vonatkozó szakirodalmi nézetek ismertetésére is hangsúlyt helyezett. Előadásait szemináriummal, pontosabban praktikummal egészítette ki, jogesetmegoldásokkal fűszerezte a tananyagot. Saját tankönyvet is akart írni,²¹ azonban addig is, míg azt összeállítani szeretne volna, lefordította Iustinianus Institutióit Besnyővel, más tanítványával Sohm *Institutio*-tankönyvét, ő maga pedig Czychlarsz „A római jog institutiói” c. tankönyvét ültette át magyar nyelvre. A magyar magánjog egyes tételeit D’Israeli nyomán „second hand civilisation”-ként értékelte, mivel a magyar tör-

¹⁶ BESNYÓ: *id. m. 5.* Szász-Schwarz-ot idézi Besnyó: „Csoda-e”, kérdezte joggal a fiatal Szász-Schwarz Gusztáv, „ha a diák hitetlen mosollyal hallgatta a római jog szépségéről és kőpőz erejéről szóló frázisokat, — ha nem lát benne egyebet a legnehezebb, de egyszersmind a leghasznavehetőbb, teljességgel impraktikus latin név- és számhalmaznál, elmefárasztó terminusgyűjteménynél”. „A római jog stúdiuma nem volt más” — állapította meg —, „mint fűrfangos vizsgálóanyag, amelyen a jogászok kétszer életében, az első alapvizsgán és az ún. történeti szigorlaton, tudomra, nem tudomra, át kellett ugrania”. A többit pedig megmondta az egyszeri kandidátus a *ensor* kérdésére, hogy „mikor nem árt az *ignorantia iuris*?” — Vizsga után. BESNYÓ: *id. m. 6.* Megjegyezzük, hogy Szász-Schwarz csak szóbeli többséges eredménnyel tette le a római jogi vizsgát. A magyar római jogi oktatás a „jogrégiségek meséivel töltik el a tárgyat”, és a skolasztikus felfogás mellett nem helyeznek hangsúlyt a római jogi civilizáció, dogmatikai tanaira.

¹⁷ Szász-Schwarz az 1893-ban megjelent jogászegyleti előadásában úgy ítélte meg az elmaradt állapotokat, hogy gyakorlatilag Frank Ignác „Közigazság törvénye Magyarhonban” c. műve óta semmit sem fejlődött.

¹⁸ „Már ekkor is vallotta, hogy a magyar eredetit pusztítani és helyébe válogatás nélkül az idegent átültetni nem szabad, hogy, ellenkezőleg, a régi magyarból ki kell keresni és meg kell tartani az értékeset és az újat erre kell felépíteni. Azt vallotta és hirdette, hogy a magánjog és a magánjog tanítása terén is a régien kell felépíteni az új Magyarországot”. BESNYÓ: *id. m. 10.*

¹⁹ BESNYÓ: *id. m. 13.*

²⁰ FÖLDI A.: *Adalékok a történeti jogi iskolának a magyar jogi romanisztikára gyakorolt hatása kérdéséhez*, in: Sajó A. (szerk.): Befogadás és eredetiség a jogban. Adalékok a magyarországi jog természetrajzához, Bp. 2004, 27.

²¹ Előadásainak lejegyzetelése alapján jelent meg Besnyó Bernát tollából az „Institutiók és Pandekták” c. mű Budapest, 1900-ban, a Pollitzer Zsigmond Kiadónál.

vényhozás előszeretettel nyúlt külföldi jogi példákhoz, a magyar magánjogban kialakult gyakorlat kodifikálása helyett.²²

A *Parerga* c. gyűjteményes művének negyedik tanulmánya „Gyakorlati jogtanítás” címmel az egyetemi szemináriumi rendszert elemzi.²³ Az egyetemi oktatást kritikával illeti; a politikai tárgyakat a jogi tárgyakhoz képest, a történeti és közjogi tárgyakat a dogmatikai és magánjogi tárgyakéhoz képest túlsúlyban lévőnek tartja, a dogmatikus magánjogban pedig a praktikus és exegetikus előadások hiányát veti fel.²⁴ Megtélése szerint a római jog oktatása során túlsúlyban volt a római állam- és jogtörténet, és gyakorlatilag csak egy fűrfangos vizsgálóanyag volt tekinthető. A magyar magánjog stúdiumát szintén alkalmatlannak tartotta a dogmatikus ismeretek megszerzésére, megtélése szerint jog helyett „jogrégiségek meséivel” töltötték meg a tárgyat,²⁵ és az osztrák magánjog oktatása sem töltötte ki az ily módon keletkezett űrt. Az előadást fontosnak tartotta, azonban megtélése szerint a példák alkalmazása, a cikók elemzésénél és történelmi adatok sorolásánál hasznosabb a példák alkalmazása, mivel a jogtudomány legfőbb célja a praktikus alkalmazás. Rámutat arra, hogy a pandektajog oktatása más szerepet tölt be Magyarországon, mint Németországban.²⁶ Javasolja, hogy a római jogot két évben és hat féléves kurzusban oktassák, az első félévben a római jogtörténettel párhuzamosan az institúciók oktatásával a dogmatikus oktatás kezdődne meg, a második és harmadik félévben a pandekták előadására kerülne sor az *exegetikumokkal* együtt, a negyedik félévben pedig a *practicum* fejezné be. A szemináriumi oktatás célja az előadott anyag ismétlése (*repetitorium*), annak gyakorlati alkalmazása (praktikum) és a tudományos kutatásra való képítés. Az oktatás gyakorlati irányultságának fokozása érdekében veti fel, hogy német mintára az egyetemi tanárok a bírósági tárgyalásokon szavazóbírók legyenek.²⁷

Szász-Schwarz rendszeres és kedvelt előadó volt a Budapesti Ügyvédi Kamara termében tartott jogászegyleti üléseken, mások előadásait is folyamatosan látogatta, szükség szerint velük vitázta.²⁸ Rendszeresen kritikát fogalmazott meg a bírósági gyakorlatról, jelentős szerepe volt abban, hogy a Kúria elismerte a *pactum reservati domini* érvényességét Szász-Schwarz tanulmánya alapján.²⁹ A budapesti királyi ítélőtábla Szász-Schwarz kritikájának eredményeként fogadta el, hogy a Kt. 324. §-a nem csak a kölcsönre és a hasonló pénztartozásokra, hanem a vételár-követelésekre

²² BESNYÓ: *id. m. 22.*

²³ E tanulmánya újabban megjelent: *Studia dedicata seminariis universitatibus. Tanulmányok az egyetemi szemináriumokról*, Bp. 2006, 128sk.

²⁴ Szász-Schwarz G.: *Parerga. Egyes jogi dolgozatok*, Bp. 1912, 276.

²⁵ Szász-Schwarz: *Parerga* (id.), 281.

²⁶ „A német pandektajog keverékjog, mely római, német s kánonjogi forrásokból, az olasz és német tudományból és praxistól veszi magát — az ilyen értelemben vett pandektajoghoz nekünk semmi köztünk, és nincs is mit sajnálnunk rajta. ... A római jog előadásának tárgya nálunk nem lehet más, mint a tiszta római jog, tekintet nélkül annak mai alakjára, a tiszta római jog, amint az a római jogforrásokból, első sorban tehát Justinianus kompilációjából levonható”. Szász-Schwarz: *Parerga* (id.), 288sk.

²⁷ Szász-Schwarz: *Parerga* (id.), 316.

²⁸ BESNYÓ: *id. m. 29.*

²⁹ Schwarz G.: *A tulajdonfennmaradás (pactum reservati domini) hatálya*, Bp. 1886.

is alkalmazandó.³⁰ Szász-Schwarz ezáltal nem csak a tudományt tette gyakorlatiasabbá, de a gyakorlatot is tudományosabbá tette.

3. Tudományos munkássága

Szász-Schwarz Gusztáv félt a „szelvényjogászoktól”, hiszen aki csak a jog egyes területeit ismeri behatóan, az nem képes az átfogó összefüggések átlátására, így vég-ső soron saját tudományterületét sem ismerheti megfélelően. Másfelől pedig mindvégig azt vallotta, hogy a jogtudomány nem önmagáért való tudomány, hanem csak a gyakorlattal szimbiózisban van valódi értelme. A „magyar Jhering” az akarat elv helyébe az érdekvédelmet helyezi középpontba. Az „Új irányok a magánjogban” c. tanulmánykötetében ennek az irányzatnak az alapjait rakja le, amit a vele ellentétes állásponton álló Kolosváry Bálint is elismer.³¹ Szász-Schwarz Gusztáv érdeme a jogtudomány céltudományi megközelítésének elfogadtatása. Az alanyi jog érdekvé-dettséget szemlélteti, szemben az akaraturalommal. Agost Thon normatana jelentős hatással van rá; eszerint a jogtudomány a jogszabályok tudománya, a jogszabályok tartalmából kell levonni azok rendszerező és összefogó logikai elemeit. Grosschmid Bérinek a kútfőkre helyezett megközelítéséhez képest a jogszabályok egyedi elem-zésére törekedett. Az „Úszó határok” c. jogászegyleti előadásában a jogi fogalmak elhatárolásának nehézségeit mutatja be.

1884. április 19-én a Magyar Jogászegyletben tartott előadást „Új irányok a ma-gánjogban” címmel, melyben Jhering *Besitzwille*³² c. művének megjelenése előtt öt évvel Savigny akaratelméletét és birtoktanát veszi kritika alá.³³ Ezt követően, 1885-ben jelent meg „Az animus domini bírálata” c. tanulmánya, amelyekben a Savigny által kidolgozott birtoktan meghaladottságát fejti ki.³⁴ A részletügyletek kapcsán a monopolkapitalizmusban rejlő, a szegények és gazdagok közötti formális jogegyen-lőség problematikájával foglalkozott, amelynek kapcsán „A részletügyletek törvény-hozási szabályozásáról” szóló vitához fűzött hozzászólást.³⁵ 1900-ban jelenik meg Besnyő Bernát „Institutiók és Pandekták” c. kiadványa, amelyben Szász-Schwarz előadásait dolgozza fel. Először a Jogállam c. folyóiratban 1905-ben, majd 1906-ban önálló könyvben jelent meg „A jogi személyek magyarázata” c. műve, amely később német nyelven is kiadásra került. 1911-ben Budapesten jelent meg gyűjteményes munkája „Új irányok a magánjogban” címmel.³⁶ „Parerga” c. tanulmánygyűjteménye pedig 1912-ben, szintén Budapesten jelent meg.

Kedvenc kutatási területe volt az „A jogi személyek magyarázata” c. művében tárgyalt témakör, melyet először a Jogállam hasábjain több részletben, majd önálló műben 1906-ban tett közzé. Alois Brinz célvagyoni elméletét továbbfejlesztve az

³⁰ BESNYŐ: *id. m.* 37.

³¹ „Schwarz könyvében legalább is négy-öt száz súlyos nagyszabású jogi probléma nyert tárgyalást, megvitátást, megérteztést vagy egyszerű említést.” Jogállam X, 539.

³² R. VON JHERING: *Besitzwille*, Jena 1889.

³³ Magyar Jogászegyleti Értekezések 1984/XIX.

³⁴ Magyar Igazságügy 23 (1885).

³⁵ Magyar Jogászegyleti Értekezések 14 (1897).

³⁶ Ez a műve alapvetően paradigmaváltást jelentett a magyar magánjogtudományban, mivel szakított a történeti iskolával. VÉKÁS L.: *Új irányok a magánjogtudományban*, Magyar Tudomány 2007/12, 1563.

emberek vagyonát is célvagyonnak tekintette, ami lehet többféle együttes célvagyon is. A mű német kiadása jelentős visszhangot kapott a nemzetközi szakirodalomban. Az alvagyoni és az együttes vagyon jogi szerkezete tekintetében Szász-Schwarz gondolatmenetét Meszlény Artúr fejlesztette tovább a svájci magánjogi törvény-könyvről írt művében. Moór Gyula nemzetközi mércével mérve is jelentős eredeti szempontokat tartalmazó gondolatmenetként értékelte Szász-Schwarz elméletét.³⁷

Nagy szenzációt jelentett „Az obstrukció jogtana” c. előadása, amelyben a joggal való visszaélés általános jogi értelmére irányította a figyelmet, kiszakítva azt a ha-gyományos polgári jogi keretektől.

1905-ben Ernst Zitelmann bonni jogászprofesszor tartott előadást a Jogászegylet-ben, amihez kapcsolódóan Szász-Schwarz pohárköszöntőjében a tudomány szabad-ságának és a szabadság tudományának összhangját hangsúlyozta.³⁸

Szász-Schwarz Gusztáv a jogi konstrukciókat előtérbe helyező (*Konstruktionsjurisprudenz*), ill. fogalomelemző jogtudomány (*Begriffsjurisprudenz*) követőivel szemben az érdekkutató jogtudomány (*Interessenjurisprudenz*) képviselő-je volt.³⁹ A Jhering és Philipp Heck által kidolgozott irányzat képviselői a jog vonat-kozásában nem a fogalmakból indultak ki, hanem a jogi helyzetekből eredő érdekeket vizsgálták.⁴⁰ Jhering találó megállapítása szerint ugyanis nem az élet van a fo-galmakért, hanem a fogalmak az életért.⁴¹ Szász-Schwarz fordította le Jhering is-mert jogesetgyűjteményét a „Civilrechtsfälle ohne Entscheidungen”-t, azt később kibővítve és a magyar viszonyokra alkalmazva. Szász-Schwarz és Jhering viszonyát híven tükrözi az, hogy a mester támogató bizonyítványt állított ki tanítványa részére göttingeni tanulmányait követően, Szász pedig 1911-ben írta meg a „Jhering Rudolf és műve” c. terjedelmes tanulmányt, amely a Revue de Hongrie folyóiratban hat rész-leben francia nyelven (*Rodolphe Jhering et son œuvre* címmel) is megjelent.⁴² Szász-Schwarz Jhering követője volt, azonban nem vált mestere szolgái követőjévé; számos gondolatát továbbfejlesztette, és szükség szerint kritikusan kezelte, így ko-rántsem volt Jhering „törpe epigonja”.⁴³

Szász-Schwarz jogtudományának célkitűzése a jogot az étellel összhangba hoz-ni, az azonban nem állítható, hogy az érdekkutató jogtudomány magyarországi meg-

³⁷ Moór Gy.: *A jogi személyek elmélete*, Bp. 1931, 264.

³⁸ „Die grosse Tat deutschen Geistes war die Freiheit der Wissenschaft. Aber während in Ihrem Vaterland Pandekten gemacht und die philosophischen Systeme gezimmert wurden, haben wir Ungarn in langen schweren Kämpfen die Wissenschaft der Freiheit entwickelt. Freiheit der Wissenschaft — Wissenschaft der Freiheit — wo diese beiden die Gläser aneinander schlagen machen, da gibt es einen reinen Klang”. Idézi SZLADITS: *Szász-Schwarz Gusztáv emlékezete* (id.), 22. Ld. továbbá SCHWARZ G.: *Zitelmann körül*, Jogállam 1905. Ernst Zitelmann nagy hatással bírt Szász-Schwarz Gusztávra, különö-sen az alanyi jog és a jogi személyek témakörében megjelent írásai, vö. HAMZA: *Szász-Schwarz Gusztáv* (id.), 78sk.

³⁹ Ebbe az irányzatba tartozott még Magyarországon Biermann Mihály győri, később nagyszabeni jog-tanár és Balogh Elemér is. Ld. FÖLDI A.—HAMZA G.: *A római jogi története és intéstitúói*, Bp. 2011¹⁶, 144.

⁴⁰ SZABADFALVI J.: *Szász-Schwarz szerepe a hazai Jhering-koncepcióban Jogbölcséleti megközelítés*, in: Frivaldszky J.—Pokol B. (szerk.): Rudolf von Jhering és jogelméletének hatása, Bp. 2011, 232.

⁴¹ Idézi SZABADFALVI: *id. m.* 233.

⁴² Revue de Hongrie, 1913.

⁴³ BESNYŐ: *id. m.* 55.

pítoja lett volna.⁴⁴ Norma-elméletét tekintve August Thon munkájára, az 1878-ban jelent „Rechtsnorm und subjectives Recht” c. művét tekintve mérvadónak, amelyen Thon Jhering hiányosságaira is rámutat, és ennek alapján ismeri fel, hogy a malisztikus és a teleológiai felfogások egymást kiegészítve alkalmazhatók legitim-⁴⁵

Szász-Schwarz a pandektajog tekintetében rámutatott arra, hogy annak csak ki-
 ulási pontja a római jog, eredményei azonban a magánjognak — és a közjognak is
 általános elméletévé terjednek ki.⁴⁶ Bemutatta a pandektarendszer hibáit; logikai-
 helytelennek tartotta a felosztását, mert az nézete szerint olyan, mintha az embe-
 et szókékre, barnákra, férfiakra és gazdagokra osztanánk. Ezt a dologi és kötelmi
 elhatároláshoz logikailag nem illeszkedő családjogi és öröklési jogi felosztásban
 tatja ki, mivel ez utóbbi két jogterületen a dologi és kötelmi jogviszonyok egy-
 nt helyet kapnak.

Az alanyi jog vonatkozásában Savigny tanaiból, azaz a jogviszonyból indul ki ő
 azonban Jhering szellemében már elveti azt, hogy a jogviszony alanyát kellene
 réppontha állítani. Az érdekelmélet alapján megítélése szerint nem a személyek
 zótti jogviszony a lényeg, hanem az, hogy a személyek bizonyos jogi helyzetekben
 nak. A jogi helyzeteknek négy esetét tárgyalja: a tárgyi védtetiséget, ami parancs
 y tilalom egy érdek javára; az alanyi jogot; a hatalmasságot; végül pedig a váro-
 nyosságot.⁴⁷

Az *interpretatio authentica* és az *analogia* kapcsán rámutat arra, hogy míg az ér-
 nezés a törvényben megtalálható tartalmat adja meg, addig az analogia a törvény
 ével áll összhangban. Ha a jogcselekmény a törvény tartalmába ütközik, úgy az
 ura *legim facit*, ha a törvény elve ellen vétének, akkor *in fraudem legis facit*. Ez a
 dscheidi elmélet jelentős továbbfejlesztéseként értékelhető.⁴⁸ A jogügyletekkel
 csolatos tanát Pólay Elemér a monopolkapitalizmus magánjogelméletének objek-
 tását főkéletesen visszaadó elméletnek tartja, ameddig a német pandektisztika
 jelentősebb képviselői sem jutottak el.⁴⁹ Szász-Schwarz jogügyletnek azt a tény-
 ist tekintí, amelynek szükséges eleme valamely joghatásra irányuló cselekmény.

Jhering birtoktanát alapvetően elfogadja, azonban számos ponton vitába száll ve-
 Megkérdőjelezi, hogy a római jogban az *emphyteuta* kaphatott-e birtokvédelmet.
 gítélése szerint a *sequester* csak akkor kap birtokvédelmet, ha a dolgot nála elhe-
 zték. A felelősségi rendszer tekintetében objektív alapra helyezi azt. Az öröklési

ZABADFALVI: *id. m.* 241; HAMZA: Szász-Schwarz Gusztáv (id.), 80sk.

ZABADFALVI: *id. m.* 243.

SÁSZ-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 359; HAMZA: Szász-Schwarz Gusztáv (id.), 81.

z alanyi jogot a következők szerint definiálja: „A helyzet, amelyet alanyi jognak nevezünk, abban
 hogy: a jogosított érdekében valakinek (a kötelezethez) parancs, vagy tilalom van intézve, egyáltal
 az esetre, ha a kötelezett e parancsnak vagy tilalomnak eleget nem tenne, a jogosítottnak bizonyos
 lmasság ... van megadva oly célból, hogy a sértett parancs vagy tilalom célját saját akarásával meg-
 sítsa”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 399. Külön is kiadásra került a *Parerga*-ból ez a tanulmá-
 ld. Miskolci Jogi Szemle 5/1 (2010), 159skk.

ÁLAY E.: *A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára*, Szeged 1976, 145.

ÁLAY: *A pandektisztika* (id.), 146.

jog vonatkozásában vitatja Puchta megközelítését, hogy az örökhagyó vagyoni jogi
 egyénisége élné túl az örökhagyót.⁵⁰

a) A magyar jogtudomány állapotát elemző írásai

Budapesten 1901-ben jelent meg a Zsögöd Benőnek igaz tisztelete jeléül ajánlott,
 „Ujabb magánjogi fejtegetések” c. munkája. A bevezetést és tizenhárom tanulmányt
 tartalmazó gyűjteményes munkát Szász-Schwarz az előszóban az 1890-ben megje-
 lent „Magánjogi fejtegetések” folytatásának szánta, és az az időközben eltelt tíz alatt
 megjelent írásait ölelte fel. A bevezetésnek szánt „Magánjogunk és a döntvényjog” c.
 tanulmányban a törvényhozás, a jogtudósi tevékenység és a bírói jogalkalmazás ösz-
 szefüggéseit tárgyalja.⁵¹ A korabeli magyar magánjog állapotának bemutatása során
 rámutat arra, hogy a magyar törvényhozás forrása meglehetősen „gyéren, szegénye-
 sen és zavarosan bugyog”. Emellett a magyar jogtudomány sem alkot olyan műveket,
 amelyek a magyar jogot hitelesen és átfogóan mutatnák be. Frank Ignácnak „A köz-
 igazság törvénye Magyarhonban” c. műve óta nem született igazán elfogadható
 munka, aminek egyik oka az, hogy a jogtudományunk korábban latin nyelvű volt,
 ami a nemzetköziséget biztosította. A XIX. század végére a magyar nyelvű munkák-
 ban egy-egy jogtételi magyarázata során a szerzők kétes forrásokat jelölnek meg,
 sokszor valamely külföldi törvényműre vagy jogtudósi véleményre hivatkoznak,
 mégpedig anélkül, hogy annak a magyar joggal való összefüggéseit bemutatnák.

Különösen sajnálatosnak tartja, hogy a modern magyar magánjog forrása egy nem
 került megfelelő módon összegyűjtésre, a *Tripartitum* és az ABGB tekintetében nem
 került kimutatásra az, hogy e művek mely részei alkalmazandók a magyar magán-
 jogban. Mivel a magánjog forrásai nem állapíthatók meg egyértelműen, így azt a
 bírósági gyakorlatnak kellene pótolnia.⁵² Az angol és amerikai *Law Report*, a francia
Recueil de général, *Recueil de jurisprudence général*, a német Seuffert-féle *Archiv*,
 az *Entscheidungen des deutschen Reichsgerichtes* minéljára Magyarországon is szük-
 séges volna a magyar magánjogi döntvények gyűjteményének összeállítására, feldol-
 gozására és folyamatos publikálásra. Ezt követően az esetjog rendszerezése teremthe-
 ti meg a tényleges magyar magánjog valódi képét.⁵³ Egy ilyen alap nagyban segíthet-
 né a magyar magánjognak a német jogtól való függetlenségének megőrzését, mivel
 Szász-Schwarz már ekkor azt vizionálta, hogy a német BGB elfogadásával a német

⁵⁰ Szász-Schwarz Gusztávnak a pandektisztika terén elért vívmányaival kapcsolatban összefoglalóan
 ld. PÓLAY: *A pandektisztika* (id.), 148.

⁵¹ „Hárman tartják kezökben a jogot: a törvényhozó, a jogudós és a bíró. A törvényhozó, aki teremti, a
 jogudós, aki értelmezi és a bíró, aki alkalmazza”. SZÁSZ-SCHWARZ G.: *Ujabb magánjogi fejtegetések*,
 Bp. 1901, 1. Első megjelenése ennek a tanulmánynak: SCHWARZ G.: *Magánjogunk felépítése*, Magyar
 Jogászeletti Értekezések VIII/10, Bp. 1893.

⁵² „Hol törvényhozás nem teremti, hol tudomány nem fejleszt, ott mindkettő tisztelt pótolja a gyakorlat
 ... De gyakorlati sulya a magyar magánjog szempontjából abban van, hogy élő magánjogunk fél
 existenciája az esetjogban rejlik. Az esetjogban él a magánjogunk java része és az esetjogból
 rekonstruálható”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Ujabb magánjogi fejtegetések* (id.), 15sk.

⁵³ „Flus és izom rakódnek le a rendszer csontváza köré és amit törvényhozőink a semmiből teremendő-
 nek véltek, ott állana egyszerre szemünk előtt, mint nagyrészen már élő és működő: a magyar magán-
 jog”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Ujabb magánjogi fejtegetések* (id.), 21.

„*in complexu* be fog hozzánk nyomulni”, és ezzel megfosztja Magyarországot, hogy saját magánjogi törvénye legyen. Megjegyzendő, hogy bár Grosschmid vetően a magyar jog önálló fejlődését vizsgálja, Szász-Schwarz tudományos társai pedig rendre szerepet kap a külföldi, elsősorban német jogirodalom iányainak elemzése, mindketten azonos kodifikációs elveket vallottak, vagyis a jogtól való elválozódásra és az önálló magyar jogtudomány és törvényhozás teremtésére törekedtek.⁵⁴

Az „Új irányok a magánjogban” c. kötete négy témakörrel foglalkozik.⁵⁵ Az „Új iratok a magánjogban” címmel az első részben két előadást találunk: az első előadást a kötet megjelenése előtt huszonöt évvel korábbi előadásának részben átdolgozott változata, a második előadás pedig a Magyar Jogászegyletben 1908-ban tartott előadásnak kibővített változata. A második rész „Jhering Rudolf és műve” címmel a jog és életművéről emlékezik meg. A harmadik rész „Régi és új birtokjog” címmel a Savigny által kidolgozott birtoktan kritikáját tartalmazza, elsősorban a munkássága alapján. A negyedik rész pedig „A jogalany kérdéséhez” c. írás a személyek elméletével kapcsolatban megjelent kritikákra ad választ.

Az „Új irányok a magánjogban” első előadásában Szász-Schwarz rámutat arra, hogy a XIX. század elején a korábbi természetjogi iskolával szemben a történeti ismételt lényeges változást, ami a római jog vonatkozásában Gaius tudatának 1816-ban történt felfedezésével állt összefüggésben. Savigny maga is elte az, hogy német jogtudomány és a gyakorlat elidegenedett egymástól, hanem azzal, hogy a jogtörténet lett a jogtudomány *per eminentiam*, ezáltal a jogi római jogtörténetesekké váltak.⁵⁶ Savigny ugyan meghatározta, hogy „tudományoknak gyakorlatiabbá kell válnia, hogy gyakorlatunk is tudományosabbá assék”,⁵⁷ de három tényező is akadályt képezte ennek. Szász-Schwarz megítélés szerint ez a három irányzat a spiritualisztikus, a naturalisztikus és a legalisztikus irányzat volt. A spiritualisztikus irányzat Schelling és Hegel bölcsészete alapozva közelítette meg a jogot. Ennek az irányzatnak volt képviselője is berlini pandektista, Puchta és Windscheid is. A spiritualisztikus irányzat szerint a törvény a nép akarata, ami a népszellemben, néplelékben nyer kifejeződést. E szempontra azonban Szász-Schwarz szerint — Jhering nézeteire alapozva — tával kell élni abból a szempontból, hogy „a jog nem absztrakt akarati cialákat, hanem reális érdekeket véd”.⁵⁸ Az absztrakt bölcsesletnek számos olyan

eleme van, amelyeket a jog területén nem lehet alkalmazni, azok visszaélésre adnak alapot.⁵⁹ A naturalisztikus irányzat kapcsán Szász-Schwarz arra hivatkozik, hogy a Savigny és Puchta által képviselt történeti, ill. fejlődéstani iskola Schelling organikus bölcsészetének a jog- és államban történő átvétele.⁶⁰ A jog azonban nem azonos a természettel, így a számos példa közül pl. a jogot nem lehet átadni, csak engedelményezni.⁶¹ A formalisztikus irány szintén bölcséleti és ezáltal spekulatív jellegű.⁶² A jog nem állhat a közjótól és az általános célszerűségtől függetlenül, vagyis pusztán a formalisztikus megközelítés sem megfelelő.

A második előadásban Szász-Schwarz bemutatja, hogy Brinz, Bekker és Jhering „eretnekháromságot alkotnak a klasszikus pandektahagyománnyal szemben”.⁶³ Az 1870-es évektől a Fáyum környéki papirusztekercsek megtalálásával a jogtudósok figyelme arra irányult, hogy a római jog számos vonásában, a kereskedelem intenzitásának növekedésével a babiloni, föníciai, egyiptomi és hellén joggal szoros kölcsönhatásban állt. Az új irányzat a göttingeni Heinrich Thöl kereskedelmi és Rudolf von Jhering pandetajogász nevéhez köthető. Az ő nevékhöz párosítható a teleológiai módszer előtérbe kerülése, ami alapján a korábbi jogi dogmatikai gyakorlatból, egy zaktabb és egyetemesebb lett.⁶⁴ Jhering programját meghatározó tanulmányára utal, amikor arra a megállapításra jut, hogy a jogtörténet és a hatályos jog, a jogdogmatika művelése elvált egymástól, így a jogtudomány gyakorlatibb lett.⁶⁵ A jogdogmatika egzaktabb lett, amit August Thon művében foglaltakkal indokol elsősorban.⁶⁶ Ez alapján jut arra a felismerésre, hogy „az egész jog nem más, mint összessége azon parancsoknak és tilalmaknak, miket az illető jogterületen élő emberek bizonyos tényállások esetére kötelezőknek tekintenek”.⁶⁷ Az egzakta jogtudomány feladata ebből

(id.), 43 és 45. Leginkább kritika alá vonható az a megközelítés, hogy az örökhatározat az örökösre átszálló vagyona az örökhatározat jogi személyiségének folytatása, amelynek tárgya maga az elhunyt örökhatározat az örökösben továbbélő személyisége. SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 53.

⁵⁹ SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 59.

⁶⁰ SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 63.

⁶¹ SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 80.

⁶² „... a rómaiak joga nem volt az absztrakt logika, a »*mera subtilitas*« tudománya, és nem szabad annak lennie nálunk sem. A jog nem logika, a jog nem a fogalmak matematikája. Azzal, hogy egy tételnek egy másiknak való logikai megegyeztetettségét mutatjuk ki, még semmit sem mondunk annak jogi értékéről. A jog a gyakorlati élet tudománya, és eredményének egyetlen kritériuma, ott, hol a törvény kétségtelen szava nem szól, csakis gyakorlati hasznavehetősége, gyakorlati célszerűsége”. SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 97.

⁶³ SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 102.

⁶⁴ SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 109. A céltudomány egyértelműen Jhering érdeme volt, „Az utána induló új jogelmélet már csak neve szerint »dogmatika«. Valójában más valami: emberi szükségletekre mért és emberalkotta célszerű parancsok rendszere, melyek tartalmának megismerése, igazolása és mikénti alkalmazása egyaránt teszi a jogtudomány feladatát és mely hármas feladat kielégítését egyaránt a gyakorlati célok ismerete adja, amelyek szolgálatában a jogparancsok állanak”. SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 113.

⁶⁵ „Valom azt a feletle rész nézetet, hogy az igazi jurista, bármily hiányos legyen is jogtörténeti felismerése, nagyjában összehasonlíthatatlanul jobban fogja érteni a római jogot, mint az a jogtörténész, akinek jogérzéke nincsen”. Jhering hivatkozik SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 135.

⁶⁶ A. THON: *Rechtsnorm und subjectives Recht, Untersuchungen zur allgemeinen Rechtslehre*, Weimar 1877.

⁶⁷ SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 155.

ADITS K.: *Zsögöd-Grosschmid Béni a magyar jogtudomány szabadságharcosa*, Jogászegyleti le 1948/1–2, 5. Szladits véleménye szerint: „Ez a két nagy jogtudósunk a legszerencsésebb mó- gészítette ki egymást: Szász-Schwarz a jog fogalmi rendszerének logikai tökéletesítésében, chmid az intézmények tartalmi igazságosságának kiépítésében járt elől”. SZLADITS: *Zsögöd- chmid Béni* (id.), 7.

WARZ G.: *Új irányok a magánjogban*, Bp. 1911.

WARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 11.

WARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 12.

WARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 35. Ezt azzal igazolja, hogy a nyugvó örökség és az ala- y jogalanyává a meghalt örökhatározat megjelölés csak spekuláció útján SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 39. A birtoktan tekintetében az *animus domini* szintén alisztikus megközelítés, mivel a *precarista*, a *sequester* és a kéziralog-hitelező esetében ez fel- erülhet, így ténylegesen csak a birtoklás *causája* mérvado. SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban*

eredően a normák pontos leírása, mivel a jog a kötelesség tükörképe, így ebből ismerhető meg a jog.⁶⁸ Ezen az alapon kritizálja a magánjog klasszikus felosztását. A jog egyetemessége kapcsán rámutat arra, hogy a magyar nyelv jelentősen elszigetelt a magyar jogtudományt a külföldi tudományos életől.⁷⁰ Az egyetemesség irányzata mutat azonban és integrációt elősegítő hatása van az összehasonlító jogtudománynak és az általános jogtannak.

Szászy-Schwarz Gusztáv munkásságának jelentősége abban ismerhető fel, hogy a korának modern, a változó gazdasági berendezkedéséhez illeszkedő magánjogának kiépítésére irányult. Míg Grosschmid Béni szinte kizárólag a magyar jog külföldi befolyásoktól mentes reformját tartotta szem előtt, addig Szászy-Schwarz munkáiban mindvégig felismerhetők korának nemzetközi, elsősorban a német szakirodalmárra történő hivatkozásai. Az akaratelméletet meghaladótnak tartja, a jogfilozófiát a magánjog területéről kezdetben kirekeszti, a jogszabályok belső rendszerének vizsgálataát helyezi előtérbe.⁷¹ Későbbi munkáiban, az 1900-as évek elején azonban, korábbi megközelítését módosítva, a jogbölcsélet eredményeit is hasznosítja magánjogi munkáiban, és továbbra is célul tűzi ki a jognak az élettel történő összhangba hozatalát. Új jogtudomány alapján — szabadabb kezét kap a jogszabályok értelmezése, a bíróság pedig — a jogbölcsélet során. Peschka megállapítása szerint Szászy-Schwarz az újkantianus filozófia mellett, sőt azon túlmutatva, a pszichológizáló jogbölcsleletről merít.⁷³ Megtérülése szerint a jog nem az emberen kívüli valami, hanem az emberben élő érzés és érzet. „Törvény az az akaratkijelentés, melyet az állampolgárok tényleg követnek, amely akaratkijelentés az állampolgárok zöménél tényleg követésre nem talál, azaz mely bennük azt az érzést nem váltja ki, hogy azt követni kell, az nem törvény.”⁷⁴ Szászy-Schwarz a jogról vallott nézeteiben a „népszellem”, a „népmeggyőződés” kategóriát nem tartja megfoghatónak, megítélése szerint azokban kevés a jogi realitást.

SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 183.

„Logikailag helytelenné lesz azonban a felosztás, ha az embereket így osztályoznám: 1. szökek, 2. urak, 3. férfiak, 4. gazdagok, mert e beosztásban háromféle felosztási alapot használtam egymás mellett. Pedig ilyen a magánjog ma közkeletű rendszere. Mert ha a dologi és kötelmi jogok — vagy viszonyok — mellé mint harmadikat a családi jogokat soroljuk, amelyek legnagyobb részben ismét dologi jogokból állnak, és mint negyediket az örökjogot, amely ismét nem más, mint a dologi és kötelmi jogokba való utódlás módja: akkor egyetlen hibával sem maradtunk adósok, amit tudományos losztásban csak el lehet követni”. SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 206.

„Amióta a latin nyelv eltűnt a legtöbb tudományból — mondja Alphonse de Candolle (*Zur Geschichte der Wissenschaften und der Gelehrten seit zwei Jahrhunderten*, deutsch von Wilhelm Ostwald 1911, 292 l.) — nyilvánvaló lett a hátrány, amelyet bizonyos nyelvek használata a tudomány szempontjából jelent. Oly elszigetelődés állott elő, mely kárára vált a tudósoknak és a tudományoknak”. SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 247.

PESCHKA V.: *A magyar magánjogtudomány jogbölcséleti alapjai*, Állam- és Jogtudományi Intézet kiadása 1959/1—2, 60.

A jogbölcsélet háttérbe szorítását bírálja Szászy-Schwarznál SZABÓ I.: *A burzsoá állam- és jogbölcsélet Magyarországon*, Bp. 1955, 324.

PESCHKA: *id. m. 62*. „A jog valóságban csak az emberekből lefolyó érzésfolyamat; a jogtudomány az emberi léleknek része”. SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 184.

Szászy-Schwarz: *Parerga* (id.), 78.

⁷⁵ Ehelyett az állami parancsot tekinti az egyetlen jogforrásnak, szemben a szokással. A jog szerepe tekintetében nem a fogalmi biztonság, hanem a „forgalmi biztonság” kategóriáját tartja alkalmazhatónak.⁷⁶

⁷⁶ Szászy-Schwarz munkáiban fellelhetők széleskörű műveltségnek eredményei, rendszeresen megismerhetők a korabeli jogtudomány nemzeti közvi vívmányai. Ugyanakkor a külföldi jogalkotási eredmények szolgái másolását kifejezetten ellenezte.

⁷⁷ A *Parerga* c. gyűjteményes munkájában részben már korábban megjelent, részben pedig új dolgozatokat gyűjtötte össze.⁷⁸ Az első tanulmány „A jogszabály tana” a jogszabály fogalmával foglalkozik, elhatárolva azt az erkölctől, valamint az illetőtől. A jogot absztrakciónak tartja, aminek gyakorlati célja és elvont tartalma van. A jog az emberekből jelentkező érzésfolyamat, a jogtudomány pedig az emberi léleknek része. A jogszabályokat alakjuk, egymáshoz való viszonyuk, kényszerítő erejük, szankciójuk, tartalmuk határozottsága, a szabályozás egyedisítése (absztrakt és konkrét tételek), a főszabály és kivétel, a méltányossághoz való viszonyuk szerint csoportosítja. Elhatárolja egymástól a közjogi és magánjogi normákat az érdekvédelem megvalósítása alapján.⁷⁹ A jogszabályok hatályát megkülönbözteti térbeli kihatásuk alapján, elemezve a területi, alattralói, belföldi érdekeltiségi és az egyetemesség elméletét. Szintén bemutatja a jogszabályok időbeli hatályát is, részletesen elemezve a visszaható hatály tilalmát. Megkülönbözteti a szokásjogot és a törvényt, elemzi azok viszonyát, és meghatározza a szokásjog ismerveit, rámutatva arra, hogy a tudomány és a bírói gyakorlat nem jogforrásnak tekintendő, hanem csak okot szolgáltatnak a szokásjog képződésére.⁸⁰ Részletesen kitér a jogszabályok tudományos feldolgozására, ennek fázisait az anyaggyűjtésben és az értelmezésben jelöli meg, a jogdogmatika feladata pedig annak megállapítása, hogy milyen viszonyban állnak egymással az egyes joghatások és valamennyi tényállási elem.

A *Parerga* harmadik tanulmánya „Az obstrukció jogtana”.⁸¹ Adalék egy általános tárgyalási jog elméletéhez” címmel a parlamenti tárgyalások során az általában a kisebbség által alkalmazott eszköz jogi jellemzőit mutatja be. Az obstrukció

⁷⁵ SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 61.

⁷⁶ PESCHKA: *id. m. 60*; PÓLAY: *A pandektisztika* (id.), 141.

⁷⁷ „Amit Németországban főznek 30 év óta, azt mi itthon azon melegében megesszük. Önálló kutatásról, a hazai viszonyok szemeltartásáról szó sincsen, hanem amit törvényhozási szükségnek ismernek fel Németországban, rögtön annak ismerik fel egy-két évvel később minálunk is, és valamint a meteorológus előre hirdeti, hogy az a vihar, mely ma az északi tenger felől jön, mikor érkezik a kontinens közepére, azonképpen a jogi *culturmeteorologus* is előre jövendölheti, hogy ha Németországban ma csinálnak egy törvényt, mikor fogja azt tárgyalni a magyar parlament is. Ez az, amit Disraeli úgy nevezett, hogy 'second hand civilisation'. Azt hiszem uraim, ideje volna, hogy ezzel a tendenciával szaktitsunk”. SCHWARZ G. (Magánjogi Értekezések 14 [1897] 128. sz. 17) a részügyi törvényhozás vitáján elhangzott hozzászólása.

⁷⁸ SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.).

⁷⁹ „Ha az állam manapság ad-vesz, bérbead vagy bérbevesz, szóval fogalmi ügyletet köt: azt kívánjuk, hogy ez ügyletekből eredő következtetést ne azon módon érvényesítse, mint pl. az adófizetésre vagy katonai szolgálatra való igényt; hogy ne mint fölöttünk álló hatóság parancsolja a vállalkunk kötelezettségének teljesítését: hanem, hogy az ügyleti jogok és kötelezettségek tekintetében teljesen ugyanazon szabályoknak vessen magát alá, mint bármely magánfél”. SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 39.

⁸⁰ SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 74.

⁸¹ Ez a tanulmány újabb ismét megjelent: Jogállam 1993/2, 50—65, ill. 1994/1, 58—71.

galmát általános érvényűnek tekintti; minden esetben, amikor tárgyalás folyik, alkalmazható annak érdekében, hogy ne kerüljön sor határozathozatalra, amit azzal nem lehet elárni, hogy a szöveg és indítványozás jogát ennek érdekében felhasználják.⁸² Szász-Schwarz kiemeli, hogy az obstrukció a joggal való visszaélés (*aemulatio, chicane, in iudem legis*) esetét képezi.⁸³ A szólásszabadság ütköztetése során Szász-Schwarz kiemeli, hogy az obstrukció a joggal való visszaélés (*aemulatio, chicane, in iudem legis*) esetét képezi.⁸³ A szólásszabadság nem egyenlő azzal, hogy valaki általánosan beszéljen, hanem éppen ellenkezőleg, a szólásszabadság célja a tanácskozás előbbre vitele, ezért valóban szólási jogról, hanem tanácskozási jogról kell beszélnünk.⁸⁴ Vagyis az obstrukció esetében az adott személy nem tárgyalni akar, hanem éppen azt szeretné megakadályozni, ami jogellenes cselekmény. A tárgyalás *processus, pro-cedere*) előmenetelt jelent, vagyis ennek megakadályozása tárgyalásvetelési jog biztosításával lehetséges. A tárgyalásvetelési jog mellett szintén fontos tényező, hogy tisztességes, szakértő és pártatlan elnök legyen jogosult a pervezetésre, ill. tárgyalásvetetés jogának gyakorlására. Az obstrukciót legitimálni akarók általában azzal érvelnek, hogy ezzel az eszközzel azért kénytelenek élni, mert a lehetőség igazi többségének érdekeit képviselik a formailag parlamenti többséggel emben. Szász-Schwarz rámutat arra, hogy a népakarat „megfoghatatlan valami”, akkor is jogtalanság, ha az obstrukció párt törekvéseit a közvélemény támogatja.⁸⁵ házasbályok természetével kapcsolatban az 1848: IV. tc. 15. §-ára alapított állással szemben — miszerint, ha a házasbály megengedi az obstrukciót, akkor azt alkalmazni lehet — arra az álláspontra jut, hogy ez a törvény céljával ellentétes nézet, és mint ilyen érvénytelen. A házelnöknek joga van a klotür alkalmazására, hiszen obstrukció nem a tárgyalás előre vitele érdekében kerül alkalmazásra, hanem éppen az ellen.⁸⁶ Szász-Schwarz az obstrukció megítélését jogi kérdésnek tekintti, ami tárgyalási jog határait határozza meg.⁸⁷

b) A jogi személyről, a jogalanyiságról szóló írásai

A „jogi személy magyarázata” c. munkája 1906-ban jelent meg. A mű elején arra utal, hogy a jogi személyekkel kapcsolatos álláspontokat olyan összefüggésben kell bemutatni, amely a korábbi munkákban nem jelentkezett. A korábbi és korabeli néleteket a százéves sírjukból feltámadó öt német filozófus példájával kezdi, így

⁸² SZÁSZ-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 226.

... minden obstrukció nemcsak jogtalanság, hanem a legnagyobb jogtalanság, mely a tárgyalási jog nevében egyáltalán elképzelhető; az obstrukció a tárgyalási jog összes szabályainak *uno ictu* való megsértése; az obstrukció nemcsak jogtalanság, hanem a tárgyalási jog szempontjából az abszolút jogtalanság”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 230sk.

⁸³ SZÁSZ-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 239.

⁸⁴ SZÁSZ-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 258.

⁸⁵ A klotür jogkorlátozás; az én álláspontom a jogtalanság korlátozása. Ezért a klotür csak ott van engedve, ahol az kifejezetten elő van írva; az én álláspontom minden tárgyalásra talál, akár elő van *expressis verbis* a tárgyalási szabályzatban, akár nincs”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 268.

Ki kell mutatni, el kell terjeszteni, a közutadba bele kell vinni azt a világos és valóban mégis yira kivételtetett igazságot: hogy az obstrukcióra senkinek semmi tárgyaláson és semmi körülmény között joga nincs; hogy bárminő tárgyalás vezetőjének obstrukciót tenni nem szabad; hogy yalásrendőri joga és kötelessége, hogy az obstrukciónak elejét vegye és mielőlt fejti fel, neki et vessen”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 272.

Puchta, Zitelmann és Jhering, Gierke, Windscheid, valamint Brinz elméletének kritikáját fogalmazza meg. A példázat alapján fogalmazza meg azt, hogy nem kétféle vagyon létezik a jogi világban, hanem csak egy, vagyis Brinz célvagyon-elméletét viszi tovább, és azt a személyi vagyonra is kiterjeszti.⁸⁸ Rudolf von Jhering szerint az alanyi jog gyakorlatilag nem más, mint a jogilag védett érdek, aminek két eleme van, az általa biztosított érdek (előny, haszon) és a jogi védelem (kereset). Jhering a *Geist des römischen Rechts*⁸⁹ c. művének III. kötetében azt állapítja meg, hogy a jogi személynek nincs érdeke. Amikor úgy tűnik, hogy jogai vannak, úgy ez ténylegesen csak átalány, ami mögött megtalálható a valódi személy, akinek jogai vannak. Az egyesületek esetében annak a meglévő és jövőbeni tagjai a valódi jogalanyok, az alapítványok esetében pedig a valódi jogalanyok az alapítvány hasznait élvező személyek, a desztinatáriusok. A jogi személy kategóriája praktikus, amikor a valódi jogalanyok alanyi jogának védelmére kerül sor, mivel azoknak így nem kell pert indítaniuk jogaik védelme érdekében (*Praktibilität der Klage*). Szász-Schwarz a Jhering által kidolgozott teóriát Brinz célvagyon-elméletének átdolgozásával viszi tovább. Szász-Schwarz szerint a vagyon célhoz kötöttségéből eredően jogi személyek esetében nem a jogalanyt, hanem a vagyonra kell vizsgálni, és annak is a meghatározott célhoz rendelését. Ezzel Szász-Schwarz gyakorlatilag kiküszöböli az ember jogalanyiságát is. Az egyes ember szükségleteinek összessége célegységet képez, amely alá rendelt az ember általános célú vagyon. Megítélése szerint egy embernek lehet többféle vagyonra és több embernek is lehet egy bizonyos célra szolgáló közös vagyon. Emellett előfordulhat az is, hogy a jog ideiglenesen valamilyen tranzitórius célra rendel meghatározott vagyon (pl. csódvagyon), ill. az is előfordul, hogy bizonyos vagyonot meg személytelen, az egyes emberek érdekkörén kívüli, transzcendens célokat szolgál (pl. alapítványi vagyon). A tételes jog határozza meg azt, hogy mi lehet ilyen önálló vagyonközpon. Szász-Schwarz elmélete jelentős nemzetközi elismerést kapott, és Magyarországon is méltatást nyert.⁹⁰

Szász-Schwarz műve német nyelven először „Rechtssubjekt und Rechtszweck, eine Revision der Lehre von den Personen” címmel jelent meg,⁹¹ majd a különböző,

⁸⁸ „Nem kétféle vagyon van a jogi világban, hanem csak egyféle. Minden vagyon egy bizonyos cél vagy érdek érdekében áll, nemcsak az, amit Brinz célvagyonnak, hanem az is, amit személyi vagyonnak mond. Ez a cél az, ami a vagyon összetartja. Az összes eddigi elméletnek hibája az, hogy az embert keresték, ahelyett, hogy az ember helyén is a célt keresték volna.” SCHWARZ G.: *A jogi személy magyarázata*, Bp. 1906, 5.

⁸⁹ R. VON JHERING: *Geist des römischen Rechts*, Leipzig 1858—66.

⁹⁰ „A beavatott első tekintetre látni fogja, hogy ez az új elmélet a maga kézzelfogható, mondhatni triviális igazságaival, elsőrendű tudományos vívmány, melynek nem tudni, melyik érdemében rejlik a kiválóbb jelentősége: ennek az egy — és nagyonfontos — jogi kérdésnek a mindenképpen kielégítő megoldásában-e, vagy azokban az általánosabb tételekben, amelyeknek ez a teória csak egyik ága s amelyekről terhes jelen jogi légkörünk meg fogja szólni mihamar az új magánjogtudományt, az ökonómikus alapon épülő magánjogtudományt”. Mészáros A.: *Schwarz Gusztáv: A jogi személy magyarázata*, Jogállam 1907, 230. „Valóban, amit eddigél Schwarz ellene vetettek, az semmi egyéb, mint a vis inertiának, a hagyományos jogi gondolatképzés tehetetlenségét nyomatékosan kifejezője”. SZLADITS K.: *Schwarz Gusztáv tanítása a jogi személyről a német jogi irodalomban*, Jogállam 1911, 60.

⁹¹ Archiv für bürgerliches Recht XXXII. (1908), 12—139; különnyomat: Berlin, Heymann, 1909. Napjainkban is számos esetben hivatkoznak erre a tanulmányára, ld. pl. H. LIERMANN: *Geschichte des Stiftungsvertrags*, Tübingen 2002, 240²⁸. B. GROßFELD: *Aktienvereine*, *Unternehmenskonzentration*

élet irodalomban kapott kritikákra is válaszolt Schwarz a „Kritisches über Rechtssubjekt und Rechtszweck” c. írásában.⁹² Bekker Brinz célvagyon elméletét al egészítette ki, hogy az ember vagyonán belül al- és fiókvagyont is megkülönböztetett. Alois Brinz tanítványa, Eduard Hölder a „Natürliche und juristische Personen” c. munkájában⁹³ azt a gondolatmenetet követi, hogy a cselekvőképtelen személy esetében — csakúgy, mint a jogi személynél — képviselő köteles a viselt személy nevében eljárni, és teljesíteni a kötelezettségeit. Julius Binder ingeni jogászprofesszor ehhez képest a „Das Problem der juristischen Personlichkeit”⁹⁴ c. könyvében jórészt Hölder álláspontját osztja, azzal az eltéréssel, hogy a testületet cselekvőképes alanynak ismeri el. Rudolf Stammler „Unbestimmtheit des Rechtssubjektes” c. írásában Szász-Schwarz gondolatmenetét veti, attól azonban eltér annyiban, hogy szerinte jogalany nem lehet bármely szellemi lény, hanem csak olyan jogalany, mint az ember.⁹⁵ Szász-Schwarz ezeket a gondolatokat kritizálja, és azt mondja, hogy annyi jog és vagyon van, ahány jogilag önálló lény van. Egyetért Hölderrel abban, hogy a cselekvőképtelen személyt nem lehet kötelezni a kötelezettségek teljesítésére szorítani, azonban ez csak a szubjektív oldala a passzív kötelezettségnek. Sokkal lényegesebb az objektív oldala a passzív kötelezettségnek, azaz a vagyonszavatolásban áll, vagyis a cselekvőképtelen személy esetében annak kötelezettségeket. Ebből eredően az alanyi jog a célgondozás várományát, a jogi kötelezettség pedig a célvagyon szavatolását jelenti, vagyis nem az a jogilag fontos kérdés, hogy ki a jog, hanem az, hogy milyen célra szolgál a kötelezettség, és az milyen célra teljesítendő.

Schwarz elméletét Karl Martin Ludwig Enneccerus (1843—1928) és Andreas von Bar (1864—1925) is osztja, ugyanakkor megítélésük szerint Schwarz túlságosan elvonulatos a pozitív jog alapeszméitől, így teóriáját nehéz a tényleges joggyakorlatra alkalmazni.⁹⁶ Schwarz válasza erre a kritikára az volt, hogy az ő elméletének nem

Kleinaktionär, Tübingen 1968, 197¹⁶; E. WOLF—H. NAUJOK: *Anfang und Ende der Rechtsfähigkeit des Menschen*, Frankfurt am Main 1955, 187²; S. PUGLIATTI: *Scritti giuridici*, I, 1927—1936, 799¹⁴, 161, 162, 163, 827¹⁶; W. VAN GERVEN: *Beginselen van Belgisch privaatrecht. I. Algemeen deel*, Brussel 1972, 240⁷; S. MEUCCI: *La destinazione di beni tra atto e rimedio*, Firenze 2009, 591¹⁵; D. CREUTZFELD: *Entwicklung und Kritik der Lehren von Rechtssubjekt — zugleich ein Beitrag zur Rechtsstellung der Person*, Trier 1992, 61; U. JOHN: *Einheit und Spaltung im Begriff der Rechtspersonen*, Quaderni Fiorentini la storia del pensiero giuridico moderno 11—12 (1982—83), Milano 1983, 954, 955³⁹. Szász-Schwarz halála után írta a művéről kritikát W. ZANDER: *Rechtszweck und Rechtssubjekt (zur Kritik der Lehre von Gustav Schwarz)*, Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie 18. Leginkább a jogi nézőpontokról írt német nyelvű tanulmányainak köszönhető, hogy külföldön is a legjelentősebb magyar jogtudósok között tartják számon, így életművének ismertetése a Stollis-féle bibliográfiában is szerepel. Ld. M. STOLLEIS (hrsg.): *Juristen. Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, München 1995, 601sk.

Archiv für bürgerliches Recht XXXV (1910), 10—90.

1907.

1907.

Rudolf Stammler hivatkozik Szász-Schwarz *Rechtssubjekt und Rechtszweck* c. művére híres *Rechtssubjekt und Rechtszweck* c. munkájában is (R. STAMMLER: *Rechtsphilosophie*, Leipzig 1928, 243⁴).

Enneccerus: *Lehrbuch des bürgerlichen Rechts*, 4. és 5. kiadás, I. kötet, 96. §; A. TUHR: *Der bürgerliche Teil des Deutschen bürgerlichen Rechts*, I, Leipzig 1910, 374sk.

a jogfejlődéshez, csak a jogtan fejlődéséhez van köze. Hans Albrecht Fischer megpróbálta jogtanár fő ellenérve, hogy „Die Lehre von Schwarz ist bei aller bestirrenden Einfachheit künstlich”.⁹⁷ Demkó György kifejezetten éles kritikát fogalmaz meg Szász-Schwarz elméletével szemben. Megítélése szerint Szász-Schwarz tanai veszedelmes gyűjtőeszközzé szolgálnak, mivel a szociáldemokráciához és a szocializmus tanaihoz állnak közel. Ennek oka az, hogy a tulajdont teljes mértékben hátréba szorítja, ezáltal az embert is teljesen kiküszöböli a jogrendszerből.⁹⁸ Demkó kritikája alapvetően társadalmi, politikai kérdést fogalmaz meg Szász-Schwarz elméletével kapcsolatban, és nem az elmélet absztrakt tudományos megállapozottságát értékeli.⁹⁹

Szász-Schwarz Gusztáv „A jogalany kérdéséhez” c. írásában választ kíván adni „A jogi személy magyarázata” c. könyvének megjelenését követően a német jogirodalomban megjelent bírálatokra, elsősorban Eudard Hölder lipcei, Julius Binder erlangeni és Rudolf Stammler hallei professzorok könyveire, valamint Enneccerus és Andreas von Tuhr írásaira.¹⁰⁰

c) Római jogi tárgyú írásai

A *Parerga* ötödik tanulmánya „Bevezetés a római jogba” címmel gyakorlatilag egy római jogi tankönyv bevezetésének felel meg. Az első részben részletesen bemutatja annak szakmai indokait, hogy miért elengedhetetlen római jogot tanulni.¹⁰¹ Bár Magyarországon a római jog recepciójára nem került sor, azonban az osztrák és német jog hatására valójában — másodkézből — mégis sor került a recepcióra, ezért indokolt a római jog beható ismerete. A második részben a tananyag felosztását ismerteti; míg az *Institutiones* rövid, alapvető ismereteket tartalmazó tankönyveket takar, addig a *Digesta* vagy *Pandectae* címmel terjedelmes kézikönyvek jelentek

⁹⁷ H. A. FISCHER: *Die Rechtswidrigkeit mit besonderer Berücksichtigung des Privatrechts*, München 1911. Szladits erre a következők szerint veszi védelmébe Szász-Schwarz-ot: „Amde hiszen majdnem minden tudományos igazságunk 'mesterkelt', ha mesterkeltnek tekintjük azt, ami ellentétben áll a hagyományos, megszokott, laikus szemlélettel”. SZLADITS K.: *Schwarz Gusztáv tanítása a jogi személyről a német jogi irodalomban*, Jogállam 10/1 (1911), 60.

⁹⁸ „Mindezekből önként folyik, hogy a 'célvagyon' elmélet a 'vagyon tulajdonjog' szilárd biztonságát, melyen ismét az emberi egyének méltósága, szabadsága, függetlensége és az egész emberi társadalom kölcsönös békéje alapul, veszélyeztetni s bizonyos, legalább látszólagos, tudományos alapot teremt a szocializmusnak, mely tudvalevőleg a magánjogi vagyon tulajdonjog, jogász nyelven: a 'jogalany'-t hevesen támadja”. DEMKÓ GY.: *A 'célvagyon hamis jogbölcséleti elmélete'*, Religio LXVI (1907), 4. sz. 50.

⁹⁹ „A jog és vagyon az ember méltóságának, (mely őt megkülönbözteti az összes teremtményektől és azok urává teszi) szabadságának és függetlenségének hathatós eszköze. Nem az ember van a céloktól (jogoktól, vagyontól): hanem a célok (jogok és vagyonok) vannak az emberért. ... A vagyon nem célt szolgál, hanem az embert, a tulajdonost, aki a tulajdont különböző célra fordíthatja”. DEMKÓ: *id. m. 51*.

¹⁰⁰ E. HÖLDER: *Natürliche und juristische Personen*, Leipzig 1906; J. BINDER: *Das Problem der juristischen Persönlichkeit*, Leipzig 1907; R. STAMMLER: *Unbestimmtheit des Rechtssubjektes*, Halle 1907; ENNECCERUS: *id. m.*; TUHR: *id. m.* Ez utóbbi két mű jelent meg Szász-Schwarz könyvének német nyelvű kiadása után, és ezek foglalkoznak részletesen Szász-Schwarz elméletének bírálatával.

¹⁰¹ „A shakespearei Antonius szavát variálva, ki úgy mond: 'temetni jöttem Caesar, nem dicsérni': nem dicsérni akarom a római jogot, de temetni sem engedem. Nem halottal van dolgunk; az érdek, mely hozzáfűződik, nem a történeti érdek. Élő valami a római jog, sőt több mint élő: halhatatlan”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 319.

neg. Bár a római jogot elsősorban annak akkori érvényében kell vizsgálni, arra is szükséges hangsúlyt fektetni, hogy a római jogtörteleknek a modern jogokra milyen hatása van.¹⁰² A harmadik részben a római jog ismeretforrásait mutatja be, ismerteti a *Corpus iuris civilis*-t, a iusztinianuszi kodifikáció történetét, rámutatva arra, hogy a *Digesta* összeállításakor a kompilátorok nagy részben maguk is másodkézből veti dezetekből, kivonatokról dolgoztak.¹⁰³ A kodifikáció jellemzése során véleménye szerint kétezer könyvből kiollózott töredékek összerakása nem alkothat törvénykönyvet; sem a nyelv nem egységes, sem pedig a töredékek alapjául szolgáló célok nem illeszthetők össze.¹⁰⁴ Nem csak jogi, hanem irodalmi szempontból is jellemzi a örvényművet, ami a Hadrianus idejétől kezdődő hanyatlás eredménye.¹⁰⁵ Ugyanakkor ennek hiányában a római jogirodalom valószínűsíthetően elveszett volna, aminek nagakadályozása jelentős érdemét képezi Iustinianus törvényhozói törekvéseinek. Részletesen ismerteti még a római jog egyéb forrásait és a római jog továbbélésének roalmát is.

A *Parerga* második írása, „A tulajdon tana a római jog szerint”, százhuszonegy oldalon keresztül gyakorlatilag a római dologi jogot ismerteti. A tankönyvszerűen negirt tanulmány tipikusan pandektista megközelítésben tárgyalja ezt az anyag- részt.¹⁰⁶ Felépítését tekintve először a tulajdonjog fogalmát elemzi, annak pozitív artalmi elemeivel és korlátozásaival, részletesen kitérve annak történetére. A tulajdon kezdetben nem volt önálló jog, csak a *pater familias* házi hatalmának részét képezte. A *pater familias*nak a háza (*familia*) feletti hatalmából (*manus*) válik ki idővel a tulajdonjog a *familiabeli* dolgokra gyakorolt *manus*, azaz a *mancipium*. A *res nancipi* — a szakirodalomban vitatott — osztályozása a dolgoknak a városon belüli arasztház és ahhoz tartozó kertet ölelte fel, valamint a *familia* többi részét (rabszolga, ökör, ló, öszvér, szamar stb.), míg az egyéb vagyontárgyakat *pecunia* névvel illeték. Később a bonitár tulajdon elismerése, védelme hozta létre a *dominium bonitartumot*, ill. ismert volt a tartományi telek, valamint a *peregrinusok* tulajdona is.

¹⁰² SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 332. „Így a jogász propedeutikája is maga a remekjog, nem pedig az ő története. Ha egyszer annyira jutunk, hogy római jog helyett Róma jogtörténetét tanítjuk, akkor a római jogi jogképzés is történelemm lesz”. SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 334.

¹⁰³ Megítélése szerint a *Digesta* leggyengébb részeit azok képezik, ahol a kompilátorok nem szó szerint vették át forrásokat, hanem császári parancsra megváltoztatták és kiegészítették azokat (*emblemata Tribonianii*). SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 340.

¹⁰⁴ „Valójában iróniája a sorsnak, hogy a római jog kodifikációját egy görög császár végzi oly időben, midőn Róma a gótok kezében van és hogy a törvénykönyv mindjárt első napjától fogva mondhami azt elentí, amit a glossátorok óia Európa szerte jelentett: idegen jog recepcióját. Nyelve, szelleme és technikája szerint a Iustinianus törvénykönyve kezdetül fogva tökéletlen munka volt”. SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 343.

¹⁰⁵ „... az írók többnyire akkor adják ki összegyűjtött műveiket, mikor már újat alkotni nem képesek. A hanyatló korszakok irodalmának is egyik jele az, hogy összegyűjtjük, kompilálják azt, amit virágzóbb korszakok létrehoztak. ... Az a mód, ahogyan Tribonianus és társai különösen a *Digestákban* a római jogirodalom kincsesházával bantak, darabokra tépték az összetartozót és 40 író kétezer könyvének összeollózott cefáiból varták össze a hivatalos kompendiumot: minden ízében e kor szellemére vall. Amit ő lerontott és amit felépített — mindkettő olyan vállalkozás volt, amelyre csak Bizánc nagyképtisége, meddsége és száraz pedantériája volt képes”. SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 343skk.

¹⁰⁶ Pl. „Tulajdonjog azon jog, amelynél fogva bárkinek jogosulatlan behatását a dologra kizárhatjuk”. SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 102.

Elemzi a tulajdonjog keletkezését, az egyes tulajdonszerzési módokat,¹⁰⁷ részletesen kitérve az elbirtoklás történetére és szabályaira.¹⁰⁸ Újabb fejezetben mutatja be a tulajdonjog változását akként csoportosítva, hogy vannak tárgyi változások (dolog-egyesülés) és vannak alanyi változások (*mancipatio*, *in iure cessio*, *traditio*) és más tények által történő tulajdonosváltás (pl. *adiudicatio*, *transitus legalis*). A negyedik fejezetben tárgyalja a tulajdonjog megszűnését, majd az öödik fejezetben a közös tulajdon szabályait.

d) Jhering munkásságát, birtoktanát elemző írásai

Szászy-Schwarz „Jhering Rudolf és műve” c. tanulmányában Rudolf von Jhering szakmai munkásságát ismerteti és elemzi. Szász-Schwarz Jhering műveit három csoportra osztja: a gyakorlati, a dogmatikai és a jogbölcseleti tárgyú művekre. Jhering *ars poeticája* a *Geist des Römischen Rechts* c. munkájában fogalmazódott meg, ahol a korábbi történeti megközelítéssel felhagyva elsősorban a jognak az élet-hez való kapcsolatának feltárására törekszik. Alapvetően három kérdést megválaszolását tűzi célul, így azt, hogy milyen volt a római jog, mi volt a hatása a modern világra és mi a hasznavehetősége a jövő joga szemponijából?¹⁰⁹ Jhering a római jogon keresztül a római jogon túlra akar jutni, amit kritikai szemléletével támaszt alá. Szász-Schwarz Jhering kritikai vénáját három sajátosságából eredezteti, így a gyakorlati érzésből, a naivitásból és a fűrkészővágyból.¹¹⁰ Míg Savigny iskoláját gyakorlatiatlannak itéli, addig Jhering munkássága a jog gyakorlati alkalmazhatóságát segíti elő. Jhering értelmezésében a természetes egyszerűség és tévedés bátorságát hordozza magában.¹¹¹ Jhering a *Zweck im Recht*¹¹² c. munkáját epizódnak szánta a *Geist* harmadik és negyedik kötete között, azonban egyetlen nagyobb művét sem tudta befejezni.¹¹³ A *Geist* c. munkájában Jhering a római jog szellemének különböző fokait mutatja be, kezdve az őrszendszertől a nemzeti jogrendszeren keresztül a római világbirodalom jogán át a iustinianusi kodifikációig. A római jog első időszakára a személyiség elve vonatkozott, a szabad emberek tulajdonjogukat nem kapták, hanem maguk vették, ahol találtak (*manu-captum, mancipium*), az első ingatlan hadizsákmány volt (*praeda, praedium*), a tulajdon ősi jelképe a lándzsa volt (*hasta, vindicta*),

¹⁰⁷ Ide sorolja a birtokbavételt (vö. foglalás), a kincstalálást, az elkülönítést (*separatio*), a feldolgozást, az elbirtoklást, az egyéb tulajdon-kezelézetítő tényeket (*insula in flumine publico nata, abveus derelictus*).

¹⁰⁸ Szász-Schwarz részletesen elemzi az elbirtoklás esetén lehetséges *iusta causa* eseteit, így ilyenek a *traditio* esetén a *titulus pro soluto*, a *titulus pro emptore*, *pro donato* és *pro dote*. Egyén titulusok a *titulus pro derelicto*, *titulus pro legato*, *titulus pro adiudicato*, *titulus pro iudicato*, *titulus pro herede* és a *titulus pro suo*. SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 143skk.

¹⁰⁹ SZWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 271.

¹¹⁰ „Aki egy feladatlan jogi disszonancia mellett el tud haladni, hogy nyugodtan szücsölje mindennapi levest, az nem a jogi Mozartok fajtájából való”. SZWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 272.

¹¹¹ „Jhering egy helyen a tudós ideálját úgy fesi, hogy oly mélyen kellene gondolkodnia, mint egy bölcsestsznek és oly egyszerűen beszélnie, mint egy parasztnak”. SZWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 274.

¹¹² R. VON JHERING: *Der Zweck im Recht*, Leipzig 1884—86.

¹¹³ A *Geist des Römischen Rechts* c. munkáját veje, Victor Ehrenberg egyetemi tanár adta ki Jhering halála után.

jogi uralom pedig a jogosult kezéről (*manus*) kapta a nevét. A családi elv érvényesült a nemzetségen keresztül, mivel a *gens* látta el az állami hatalom funkcióját. mellett érvényesült a vallási és a katonai elem is. A *Geist* első kötetét követő három ítetében Jhering a római jog külső képét, a három fő irányelvét és a technikáját utatja be. Rámutat arra, hogy a jogi gazdaságosság alapján új jogintézmények bevezetésére csak akkor kerülhetett sor, ha a már fennálló jogi eszközökkel nem lehetett elérni a kívánt célt.¹¹⁴ A *mancipatio* és az *in iure cessio* tekintetében arra az állpontra helyezkedik, hogy a régi felfogás szerint ezek eredeti szerzőismódok voltak, mivel a tulajdonos feladja a jogát (*cedit in iure*), és a másik fél az uratlanná vált dolgot saját maga szerzi meg.¹¹⁵ Rómának világbirodalommá válása eredményezte egy-ittal Róma hanyatlását is, a provinciákból a fényűzés és az erkölcsatlanság szürem-ett be a korábbi puritán erkölcsű társadalomba.¹¹⁶ A *praetor peregrinus* által átelőzése, a logikai értelmezés, valamint az alanyi vétkesség és annak következményei közötti egyensúly vált központi elemmé. Emellett az érdek fontosságát hangsúlyozták, a jogok relatív védelmét alkalmazták, és a vérrokonságot helyezték előtérbe az *agnatióval* szemben.

Szász-Schwarz bemutatja, hogy Jhering Bécsben még nagyobb sikert és elismerést vívott ki magának, mint Németországban. Szász-Schwarz emlékezete szerint hering nem volt jó szónok, de előadásait hatalmas temperamentummal, humorosan, mimikával és kézzelkötéssel, sokszor a katedrálról hallgatók közé lemenve, széles és arjengős fríz akcentussal tartotta meg.¹¹⁷ Mondanivalójában jogérzetére helyezte a hangsúlyt, és ahhoz kereste a megfelelő jogi alapokat.¹¹⁸ Bár Jhering nem alapított új iskolát, mint Savigny, és nem alkotott a részletekig kidolgozott rendszert, mint Windscheid, és munkássága is befejezetlen maradt, megatlásai mégis jelentős mérskben meghatározták és meghatározzák napjaink jogtudományát is.¹¹⁹

Szász-Schwarz a „Régi és új birtoktan” c. terjedelmes kismonográfiájában a Savigny által az *animus domini*-re alapított birtoktanának kritikáját, és Thon Rechtsnorm und subjectives Recht¹²⁰ c. művében az alanyi jogról kifejtett tanaira lapított érveit fejt ki. Az *animus* bírálata során rámutat arra, hogy nem lehetséges az *animus* olyan meghatározása, amely a birtok mind a hét főesetére alkalmazható lenne, mindig akad olyan eset, ahol az *animus* hiányzik.¹²¹ Ebből eredően a birtok meg-

¹¹⁴ SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 301.

¹¹⁵ SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 304.

¹¹⁶ SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 309.

¹¹⁷ SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 317skk.

¹¹⁸ Szász-Schwarz a következő kijelentéseket emeli ki Jheringtől: „Hogy ilyen esetekben valami kártérítést kell adnunk, ezt érzem; csak az indoklása iránt nem voltam tisztában. ... És önök azt gondolják iraim, hogy a praktikus rómaiak ilyen sületlenségeket elhittek volna? ... Uraim, az ilyen gyakorlati sületlenségeket csak juristaember képes kieszelni”. SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 321.

¹¹⁹ „De ha Jhering nevét kitöröljük, egy darab föld inog a lábunk alatt és egy darab mennyezet a fejünk fölött: ahol állunk és ahova nézünk. Mert ha olykor botlott is: ő irányt szabott”. SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 359.

¹²⁰ Weimar 1878.

¹²¹ SCHWARZ: *Új irányok a magánjogban* (id.), 416.

határozó eleme a *causa possessionis*. Szász-Schwarz ennek szellemében vizsgálja a birtokjogot, annak megszerzését, megszűnését és védelmét is.

e) Egyéb rövid írásai

Az „Ujabb magánjogi fejtegetések” c. kötet első tanulmánya „A birtokosi akarat kérdéshöz” címmel a budapesti királyi ítélőtábla, a Kúria és a szépes-ófalvi királyi járásbírók ítéleteit elemzi, amelyek egy szolgalmi jog kapcsán a birtokvédelemhez a használaton kívül a jog gyakorlására irányuló szándék bizonyítását is megkínálták, amiben Szász-Schwarz a német dogmatika általa hibásnak tartott tételét vonja kritika alá. Rámutat arra, hogy ennek bizonyítása egyrészt nehézkes, másrészt pedig felesleges is, mivel a dologbirtoknál nem az *animus domini*, hanem csak az *animus tenendi, rem sibi habendi* várható el.

A második tanulmány „Az actio redhibitoria tartalma. — Compensatio lucri et damni. — A jóhiszemű birtokos gyümölcszedése” címet viseli. Itt is egy konkrét jogesetet vesz górcső alá: egy feketehályog miatt beteg ló adásvétele esetén a vevő elállási jogának gyakorlását, amely alapján a ló időközben született csikója és a vevőtelár kamatai tekintetében is dönteni kellett. Az ügyben hozott mindhárom (a mura-szombati járásbíró, a budapesti tábla és a kúria által hozott) ítéletet kritika alá veszi, és arra a megállapításra jut, hogy csak a teljes *in integrum restitutio* a megfelelő döntés, egyúttal a károk és hasznok beszámítására nem kerülhet sor, annak meg-alapozatlansága miatt.

A harmadik tanulmány, a „Kiskoruk cselekvő képessége” azt a kérdéskört vizsgálja a vonatkozó bírósági gyakorlat tükrében, hogy a kiskorú jogügyletei tekintetében érvényességi feltétel a szülő vagy gyám hozzájárulása, vagyis absztrakt szerző-déskép telenség esete áll fenn és nem szubjektív alapon vizsgálándó a jogügyletből származó hátrányok alapján annak érvénytelensége. Ugyanakkor a kiskorú szabadon rendelkezhet az apja vagy gyámja által rendelkezésére bocsátott vagyonról, ill. a 14. életévét betöltött kiskorú a saját munkájával szerzett keresményéről, ha fenntartásáról maga gondoskodik. Szász-Schwarz rámutat arra, hogy a rendelkezés a jelen esetben számos hátránnyal jár, hiszen a kiskorú számára lehetővé teszi, hogy annak erejéig kötelezettséget is vállaljon, ami által előfordulhat, hogy a szabad felhasználás vá-gyonának mértékét meghaladóan vállal kötelezettséget. Különösen értékes az az ész-revétel, miszerint az egyébként önállóan nem szerződésképes kiskorú az így biztosított kivételes esetekben valójában teljes szerződéskötési képességgel rendelkezik.

A negyedik tanulmány a „Szóbeli birtokháborítás” két kúriai ítélet ellentmondá-sának elemzése és a római jogi, valamint a korabeli nemzetközi szabályozás alapján jut arra, hogy a szóbeli birtokháborítás nem csak a befejezett cselekmények, korábbi tiltások esetére, hanem a jövőbeli tiltásokra is irányadó.¹²²

Az ötödik tanulmány „A takarékpénztári könyveske jogi természetéről” címmel a bírósági esetjogot vizsgálja abból a szempontból, hogy a takarékpénztári könyv be-

¹²² „Vagy helyesebb volna-e követelni a birtokostól, kit ellenfele fenyegetések között a gyakorlatról eltölt, hogy előbb véresre üttesse a fejét, mielőtt sommás visszahelyezést kérhetne? ‘Cur ad arma et rixam procedere patiatu praetor’ — mint a római jogász kéri”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Ujabb magánjogi fejtegetések* (id.), 55.

itatóra szóló értékpapír-e, vagy csak az ún. „sántító papírok”, a rectapapírok közé tozók, vagyis igazolási papír-e. A tanulmány az egymástól eltérő ítéleteket elemzi, onban önálló álláspontot nem alakít ki.

A hatodik tanulmány a „Tartozatlan fizetés” címet viseli, és egy hamis váltó leírójával kapcsolatos jogvitában született ítéleteket elemez. Szász-Schwarz a kapcsolatban mutat rá a jogalap nélküli gazdagodás és a jogellenesség közötti különbségekre.

A hetedik, „Van-e a telekkönyvi alzálogosnak jelzálogkeresete?” c. írásában Szász-Schwarz szintén egy konkrét jogesetet vizsgálva mutat rá az alzálogjog jogi természetére. Kimutatja, hogy míg a római jogban az alzálogos *utilis actio*-t kapott, és jogosult volt a *ius distrahendi* gyakorlására, addig a jogeset idején hatályos jog szerint az alzálogjog „béna” jog, azt érvényesíteni csak kertülő úton lehet, és csak az alkövetelés útján lehetséges a jelzálogból való kielégítés.

A nyolcadik tanulmány, a „Tévedés az áru minőségében”, négy konkrét jogeset alapján vizsgálja azt, hogy a szerződés közvetett tárgyában való tévedés mikor adhat pot a szerződés érvénytelenségére, és mikor alkalmazhatók csupán a hibás teljesítésgörkevetkezmenyei.

A kötet „Adósságvállalás” c., kilencedik tanulmányában a római jog és a német jB, valamint a vonatkozó szakirodalom alapján fejti kritikáját a magyar bíróságok al meghozott ítéletekkel szemben. A tartozásátvállalás tekintetében megkülönböztet i az adós és a tartozásátvállaló közötti belső jogügyletet, aminek csak a közöttük unálló jogviszony tekintetében van joghatása, viszont kötelezi a tartozásátvállalót adós kötelezettségének teljesítésére. Az adósságvállalás csak akkor válik hatássa a hitelezővel szemben, ha a hitelező és az átvállaló egymással szerződést köt, ihez az adós további hozzájárulása nem szükséges, továbbá, ha a hitelező jóváryja a tartozásátvállalást. A hitelező hozzájárulását az adós is kérheti, ha erre az állaló kifejezetten felhatalmazta, vagyis az átvállaló képviselőjeként jár el. Az állali kötelezettség vonatkozásában az átvállalót ugyanazok a kifogások illetik g, mint az eredeti adóst, és az eredeti kötelezettség vonatkozásában fennálló zálog és kezesség továbbra is fennmarad, kivéve, ha a kezes vagy a záloghitelező az pkötelem létrehozásakor ezt kifejezetten ki nem zárta.

A tizedik tanulmány „A bírói letét tulajdona” címmel azt a jogirodalomban vitat kérdéskört vizsgálja két eseti döntés alapján, hogy a bírói letétbe helyezett dolog y pénz tulajdonjoga mikor száll át a hitelezőre, ill. ehhez kapcsolódóan a letévő ly időpontig jogosult a letét egyoldalú visszavételére. Szász-Schwarz nem foglal ározott állást a kérdéskörben, azt azonban elvi élel leszögezi, hogy amennyiben a lvezményezett nem fogadja el a letétet (*beneficia non obtruduntur*), úgy a letét ájdönjogát nem szerzi meg.

A tizenkettedik tanulmány a „Vétlen felelősség” címet viseli. A tanulmányban iszy-Schwarz azokat a felelősségi esetköröket elemzi, amikor olyan személy vaonjogi felelőssége merül fel, aki az okozott kárban valójában teljesen vétlen. Ezeaz eseteket csoportosítva elemzi a cselekvőképtelen, nem beszámítható tudtaállaban lévő személyek károkozásáért való felelősséget, a megengedett károsító csemenyekért való felelősséget és a mások cselekedeteiért való felelősséget.

A kötet utolsó, tizenharmadik tanulmánya az „Akaratlan szerződés” címet viseli. Szász-Schwarz azt a kérdést vizsgálja, miszerint a szerződésnek vannak olyan alkotrészei, amelyek a törvény erejénél fogva, a felek megállapodásától függetlenül a felek szerződéses jogviszonyának részeivé válnak. Ezen túlmenően vizsgálja azt, hogy a felek akaratának és szerződéses nyilatkozatának eltérése miként hat ki a szerződés érvényességére. Megállapítja, hogy a szerződés joghatásai részben a törvényi előírások alapján állnak be, részben pedig a felek nyilatkozatát kell figyelembe venni. Az akarat másodlagos jelentőségű, bár azt nem lehet kirekeszteni a szerződések értelmezése során.¹²³

A *Parerga* c. kötet hatodik tanulmánya, a „Bevezetés a magyar kereskedelmi jogba”, szintén egyetemi oktatási céllal írott munka. Szász-Schwarz meghatározza a kereskedelmi jog fogalmát, bemutatja annak jellemzőit, történetét és a magyar kereskedelmi jog helyzetét. A hetedik írása „A jogi helyzetek” címmel a tárgyi védetség, az alanyi jog, a hatalmasság, a szabadság és a várományosság fogalmait és azok összefüggéseit elemzi. A nyolcadik tanulmány, a „Rendszer és kommentár” annak a jelenségnek a bemutatására irányul, hogy a XIX. század elején az exegetikus módszer — elsősorban Savigny munkásságának és rendszerének köszönhetően — folyamatosan kiszorult, és annak helyébe a szisztematikus módszer lépett.¹²⁴ Megítélése szerint a két módszert egyesíteni szükséges ahhoz, hogy valóban alkalmazható jogtudományi művek szülessenek.¹²⁵ A kilencedik tanulmány „A cég” címmel a szakirodalomban felmerülő két álláspontot elemez. Egyes megközelítések szerint a cég a kereskedő neve, míg mások szerint az üzlet nevét képezi. Szász-Schwarz — a jogi alanyiságról kialakított véleményével összhangban — úgy foglal állást a kérdésben, hogy a kereskedelmi társaságok esetében az üzleti cél maga vagyunképes is, amelynek elérésére alvagyon szolgál. Az egyéni kereskedő esetében ugyanez a helyzet, bár az üzleti cél jogilag nem eredményez önálló jogalanyiságot, de ugyanazt a szerepet tölti be, mint a kereskedelmi társaságok esetében.¹²⁶

A *Parerga*ban megjelent tizedik tanulmány a „Jog és közjog” címet viseli. A tanulmányban Szász-Schwarz az obstrukcióról írt művére kapott kritikákra válaszol. Az obstrukciónak a magánjogi, perjogi megközelítésben történő tárgyalása tekintetében leginkább azt támadták, hogy a magánjog és a közjog egymástól elhatárolandó, a két jogágnak egymástól eltérő logikája van, így magánjogi megközelítéssel közjogi kérdéseket nem lehet megoldani. Szász-Schwarz megítélése szerint nem az a probléma, hogy magánjogi szempontból vizsgált közjogi kérdést, hanem az, hogy a közjogot jórészt nem jogilag vizsgáljuk.¹²⁷ A közjog és a magánjog vonatkozásában azt

¹²³ SZÁSZ-SCHWARZ: *Ujabb magánjogi fejtegetések* (id.), 336.

¹²⁴ A szisztematikus módszer bírálatát szemlélteti a következők szerint: „Ulpianus, ha ma sirijából feltámadna, bámszan forgatná Windscheid kézikönyvének 'általános részét' és talán annyit sem értene belőle, mint egy kezdő jogász”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 416.

¹²⁵ „Aki modern törvénykönyvet igazán, azaz az anyag belső természetének megfelelőleg akar feldolgozni, annak nem választani kell a rendszer és a kommentár formája között, hanem egyesíteni kell mindkettőt: kommentár és rendszer — ez jövőben a törvényfeldolgozás helyes alakja”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 420.

¹²⁶ SZÁSZ-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 438.

¹²⁷ „Aki a mi közjogi könyveinket felüti, annak nyomban két vonása ölik szemébe ez irodalomnak: az egyik a sok merő tételeesség, a másik a hazafias szaválás. Pedig a jogi tárgyalás mindkettőt kizárja”.

ükséges vizsgálni, mi a közös, nem pedig azt, hogy mi az eltérő, mivel a jognak annak olyan fogalmai, amelyek nem jogág-függőek.

A tizenegyedik a „Közvetett jogrendezés” c. tanulmány Ernst Zitelmann bonni zászprofesszornak „Törvényhez kötöttség és bírói szabadság” címmel a Magyar gázelegyletben tartott előadására reflektál. A tanulmányban Szász-Schwarz azt vizsgálja, hogy hol húzható meg a határ, ameddig az életviszonyokat a törvényhozásk kell szabályoznia, és mely területeken kell a bírói döntésre bízni. A XVIII. százdban az abszolutizmus azt várta el, hogy a törvényhozó minél részletesebben dolgozza ki a törvényt; a porosz ALR kiváló példa volt erre. Ugyanakkor az életviszonyok mindegyikét lehetetlen a törvényhozónak átlátnia, vagyis a bizonyosságot és igazságot nem tudja egyszerre megvalósítani. Ebből eredően a törvény nem lehet upja minden esetben az egyéni igazságnak, csak átlagigazságot tartalmaz, számokban az egyéni igazság kárára.¹²⁸ A bírói szabadság az igazságosságot, míg a törvényhez kötöttség a bizonyosságot valósítja meg. Amennyiben a jogszabály a tényálláshoz konkrét jogkövetkezményt fűz, úgy közvetlen jogrendezéssel állunk szembe. Ilyen esetben is köteve van azonban a bíró, mivel az erkölcs, illem és egyéb tényezők egy általános társadalmi felfogást tükröznek.

A tizenkettedik tanulmány „A szövetkezetek elsőbbségi joga” egy konkrét jogeset tárgyal, amelyben egy takarékpénztár részvénytársaság kölcsönkövetelésének ztosítékául részvényeket tartott kézízálogként birtokában, azonban ezeket a részvényeket egy vidéki hitelszövetkezet — amely az Országos Központi Hitelszövetkezet fia volt — lefoglaltatta. A részvények árverése során a részvények vételárának losztása tekintetében a szövetkezet elsőbbségi igényt támasztott a kézízálog-lelezővel szemben. Az ügyben eljáró bíróságok azt állapították meg, hogy az 1898. i. XXIII. tc. alapján az Országos Központi Hitelszövetkezetnek és tagjainak elsőbbsége van. Szász-Schwarz megítélése szerint ez a jogértelmezés a zálogjog lényegét rti, és olyan előjogokat biztosít, amelyek indokolatlanok.

A tizenharmadik tanulmány „Visszaható törvény és kártérítés” címmel egy 1910-n előterjesztett törvényjavaslattal foglalkozik, amely a fehér vagy sárga foszforral ló gyújtógyártásról rendelkezik. A törvényjavaslat a magyar foszforgyárakat jelentő mértékben hátrányosan érintette, hiszen a huszonegy magyar gyufagyárból négy ak fehérfoszforos gyufát gyártott, míg a további tizenhét gyár éves termelésének 1./4-ed része fehérfoszforos volt. Szász-Schwarz annak a jogi lehetőségét vizsgálja, hogy a gyárak követelhetik-e a törvényből eredő káraik megtérítését. Arra az alpontra jutott, hogy ez az esetkör közérdekű magánosításnak felel meg, hiszen ez yan, mintha a fehérfoszforos gyufa gyártására kapott engedélyüket, iparijogukat

ÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 447. „Hogy száz példa helyett csak egyet mondjak: amit közjogi és otmánytörténeti könyveink a szent korona tanáról mondanak, az kétségtelenül becsületesen és hazaszan van érzve, de jogi fogalom tudományos elemzésétől el nem fogadható”. SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 449.

„Mint éjszaka hánytorgatott hajójában a kormányos az ég csillagára tekint, hogy irányát lelje, úgy resi az élet tétova hullámain a jogkereső az inoghatatlan irányító jogszabályt”. SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 455.

venné el az állam, ami *privilegium odiosum*. Valójában ebben az esetben szerzett jogokat von el az állam, ami másfelől megközelítve megfelel annak, hogy visszaható hatályú törvényt alkot.¹²⁹

A tizenegyedik írás, pontosabban írárok „Forgács” címmel jelentek meg.¹³⁰ Szász-Schwarz ebben a részben huszonöt jogi problémát vet fel röviden, melyekkel kapcsolatos álláspontját röviden ismerteti is. Megítélése szerint a jogtanárok részére lehetővé kellene tenni Magyarországon is a bírói munkában való részvételt, ami által a jogtanítás gyakorlatibbá válna, ami indokolt is, hiszen a jogtudomány az orvostudományhoz hasonlóan hasonlóan gyakorlati tudomány. Megfogalmazza abbéli kívánalmát, hogy írja meg valaki a római jog és az angolszász jog összehasonlítását, tekintettel azok számos hasonlóságára. Meltatja Grosschmid „Fejezetek a költelmi jogunk köréből” c. munkáját, egyediségét annak tartalma mellett az irodalmi műfajokba való besorolhatatlansága miatt is. Foglalkozik a büntetőjog körében az egység és többség kérdéskörével, a kísérlet tanával. A jogirodalom tekintetében felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar jogtudomány a latin nyelvet számos esetben mint „tolvajnyelvet” alkalmazza a tényleges mondanivaló hiányának elleplezése érdekében.¹³¹ A magyar jogtudomány, jogi oktatás tekintetében felszólal a specializálódás veszélye ellen; rámutat arra, hogy a tudományban a szavazattöbbséggel történő döntés alkalmazhatatlan,¹³² és elítéli a plágiumot is.¹³³ Hivatkozik Kant alapelveire is, különösen a jogi oktatás vonatkozásában.¹³⁴

4. Résztvétele a polgári jogi kodifikációban

A polgári jogi kodifikáció során Szilágyi Dezső javaslatára a házassági törvényjavaslathoz írt bírálatot és ellenjavaslatot. Szilágyi ugyanis szakított azzal a korábbi gyakorlattal, hogy törvényjavaslatot a miniszteri kodifikációs osztályoknak kell készíteniük. Ennek eredménye lett, hogy Szilágyi utódja, Erdély Sándor igazságügy-

¹²⁹ „Az állam nem azért fizeti az ilyen kisajátítás esetében a károsszeget, mert a kisajátított féltől valamely jogát megveszi, hanem azért, mert attól valamely jogát elveszi. A kártérítés jogalapja az ilyen esetben nem az állam gazdagodása, hanem az egyesnek a köző érdekében történt károsodása”. SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 483.

¹³⁰ A *Parerga*-ból a XIV. rész Benedek Ferenc professzor válogatásában jelent meg: JURA 3. évf. (1996) 1—2. sz. 33skk.

¹³¹ „Már most senkitől sem lehet követelni, hogy bölcsebb dolgokat tudjon írni, mint amilyenek töle telnek. Fizikai törvény, hogy semmi üvegéből több ki nem jöhet, mint amennyi benne van. De amit minden írótól követelni lehet, az: a becsületesség. Ne akarja senki a maga gondolatát többnek, melyekben, súlyosabbnak feltüntetni, mint amilyen”. SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 508.

¹³² „Kétségtelen tapasztalat, hogy kevesebb okos ember van a világon, mint ostoba. Ezért, ha egy nézet kisebbségben marad, a valószínűség amellett van, hogy az utóbbinak van igaza. ... Azt hiszem különböző nem lehet mértékadó. ... Ezért a politikai világban a többség a döntés akkor is, ha nézete nem helyes; a tudomány világában pedig ezért többséggel dönteni nem lehet”. SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 515.

¹³³ „A plagiátorok megfordítják a Proudhon mondását; szerintük: le vol c'est la propriété. ... Egy könyv azért, mert nem plágium, még nem »eredeti«”. SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 515sk.

¹³⁴ „Minden tanításra áll, amit Kant minden tanév elején szokott volt mondani: »Az én előadásom nem a lángésznek való, mert az nálam nélkül is boldogul; nem az ostobának való, mert rajta úgy sem segít; hanem azoknak, akik a kettő között állanak: akik reám szorulnak és reám érdemesek«”. SZÁSZY-SCHWARZ: *Parerga* (id.), 517.

miniszter 1895-ben a polgári törvénykönyv szerkesztőbizottságba tagként hívta meg Ivárik, Imling, Jellinek Artur és Sipőcz László mellett, ahol az öröklési jogi rész szerkesztője lett. Az egyetem többi professzorai közül Grosschmid Béni, Nagy Ferenc, Kovács Gyula és Sággy Gyula az állandó bizottság ún. tanácskozó tagjai voltak. A kortársak szerint a kötelmi jogi rész lett volna az ő szakterülete, de azt Jellinek Arturnak tartották fenn, majd az ő lemondása után ezt a területet Thirring Lajos vette át.¹³⁵ Szász-Schwarz szívesen foglalkozott az öröklési joggal, mivel ez a nemzeti jogot helyezte előtérbe, és így nem állt a német jogtudomány hatása alatt. Javaslatának a rokonok öröklésének a valódi család tagjaira történő korlátozása, az özvegyi jog és az ági öröklés voltak az első kérdéskörök, amelyekkel foglalkozott. Az ági öröklésről külön dogmatikai és összehasonlító jogi tanulmányt is készített. Szerinte nem szabad a törvénykönyvnek a részletszabályokban elveszni, ezért a tervezete 250-ból állt. Szász-Schwarz feldolgozta a jelentős külföldi jogtudományi kodifikációs megoldásokat, azonban összességében mégsem a külföldi jogi kultúrák szolgai utánasát tartotta szem előtt, hanem a nemzeti jog tökéletesítését.¹³⁶ Példaértékűnek tartotta a német BGB-t, de kritizálta annak nehézkes, doktriner szerkezetét. Jheringtól vett és átfogalmazott jelmondata volt, hogy „durch das deutsche BGB hindurch ber das deutsche BGB hinaus”. Megítélése szerint egy olyan magyar polgári törvénykönyv lett volna megfelelő, amely új utakon, az osztrák ABGB józan bölcsessége, a hiányos svájci ZGB és a matematikusan kazuisztikus BGB között kerülne kialakításra. A magyar Ptk. javaslata tekintetében neki köszönhető az általános rész elhagyása, pontosabban annak a kötelmi jog általános részébe történő beépítése, eljuttatása, ami a törvénykönyv absztraktságának elhagyását eredményezi. Bár andektista volt, mégis emellett foglalt állást, hogy a magyar polgári törvénykönyvek ne legyen általános része.¹³⁷ A paragrafusokra történő hivatkozás elhagyása szintén az ő érdeme, ami a Szász Béla-féle átdolgozásban már teljes mértékben meg is alósult. Az ő nevéhez fűződött a személyi javak védelmének részletes szabályozásának irányuló javaslat is. Szász-Schwarz véleményét napjainkban is oszthatjuk abban a tekintetben, hogy a kodifikációs bizottságnak politikától függetlennek kell lennie, és törvénykönyv megalkotását szakmailag magas színvonalon álló jogászokra kell bízni.¹³⁸ Tervezete azonban jelentős kritikát kapott; kifogásolták annak túl merész, modern és újító jellegét, amely nem volt elég magyar szellemű.¹³⁹

A „Codificationalis dolgozatok” c. munkájából ismerhető meg „A házassági jogi szóló törvényjavaslat bírálata, ellenjavaslatlalt” és az „Az ági öröklés kérdése. Elentés és vélemény”.¹⁴⁰ Szintén ez a kötet tartalmazza az öröklési jogról szóló

tervezetet és annak indokolását „Tervezet az öröklési jogról. (A magyar ált. polg. törvénykönyv tervezetének ötödik része)” címmel.

Az „Újabb magánjogi fejtegetések” c. kötetben a tizenegyedik dolgozat az „Ági öröklés és özvegyi jog” címet viseli. A magánjogi kodifikáció kapcsán azt vizsgálja, hogy az ági öröklésnek, valamint az özvegyi jognak mennyiben van létjogosultsága egy új kódexben. Az ági öröklés vonatkozásában áttekinti a külföldi jogalkotási mintákat, és részletesen elemzi az ági öröklés mellett és ellen szóló érveket. Az ági öröklés egyetemes jogtörténeti jelenség,¹⁴¹ azt a nemzeti *genius*, nemzeti érzés, a család-fenntartás, a politikai, nemzetgazdasági, etikai vonatkozások bár befolyásolják, azonban e szempontok alapján annak létjogosultságáról nem lehet döntené. Az ági öröklést ellenzók alapvetően arra hivatkoznak, hogy ez a jogintézmény középkori, vagyis hűbéri eredetű, az ősiségen alapul, így a modern tulajdonfelfogással — amely nem a család, hanem az egyén rendelkezésén alapul — nem fér össze. Szász-Schwarz arra a következtetésre jut, hogy az ági öröklés jelenlegi formájában nem megfelelő, alkalmatlan, azonban bizonyos módosítások mellett fenntartható.¹⁴² A Vida László és Teleszky István által támogatott ún. surrogáló javaslatokkal, a Grosschmid és Herczegh által képviselt ún. restringáló javaslattal és a Zlinszky-féle kombináló javaslattal szemben egy köztes megoldást vázol fel. Az ági öröklést a szülői és nagyszülői parentálában fenntartandónak tarja, két megszorítással: egyrészt a távolabbi rokon ne zárja ki a hagyatékából a közelebbi ági öröklés címén, másrészt a vagyoneredet bizonyítása a hagyatékátadást ne nehezítse meg. E két alapelv szerint az ági öröklést akkor tartja megfelelőnek, ha az örökhagyó szülőt vagy szülői lemenőt hagyott hátra, akkor a nagyszülő és leszármazói nem érvényesíthetnek igényt ági öröklés jogcímén. A bizonyítás nehézségeinek kiküszöbölésére pedig azt a szabályt írta elő, hogy az örökhagyó halálát megelőző harmincket évnél régebben leszállt vagyon nem képezheti az ági öröklés részét.

Az özvegyi jog kapcsán azt vizsgálja, hogy melyik megoldás a megfelelőbb, az özvegy részére állagot adni kisebb részben, vagy az egész vagyon tekintetében ha-

¹⁴¹ „Tudniillik az érzés, mely a rokonokat egybefűzi, hogy magukat úgy tekintés, mintha egy testnek összefüggő tagjai volnának, természet szerint legmélyebb akkor, mikor legszükségesebb, hogy egymást oltalmazák, mivel másra nem támaszkodhatnak: mely, amint tudjuk, a középkorban, az általános tudatlanság, a nagy szegénység és a társadalom sajnos gyengesége miatt, maradó keserves állapot volt. Azért nemcsak illőnek, hanem szükségesnek is tartották, hogy akik egy nemzetségnek tagjai, egymást mindegyikük kimélték, tisztelték, segítik; tehát hogy a sok ügyvel-bajjal, sokszor vértől nyert javakat is minden módon a nemzetség körében megtartani törekedjenek”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Újabb magánjogi fejtegetések* (id.), 166.

¹⁴² „Mert 'nemzeti *codificatio*' nem azt jelentheti, hogy: jó-rossz, de másképp legyen, mint másutt van. Nem jelentheti azt sem, hogy multunk sirjából támasszuk a holt törvényt. A megholt, ha miénk is, ép oly távol áll mai jogunktól, mint az élő idegen. Hanem ha megítéljük a nemzeti *codificatio* jelszavát az üres sallangtól, és kibontjuk belőle azt, ami értékes és igaz, akkor ime ez áll elő: nemzeti *codificatio* az, amit megélt jogunk alapján, saját szükségünk mértéké szerint a magunk legjobb erejével hozunk létre. A hol megélt jogunk mai szükségünknek nem felel meg, ott módosítani kell, és ha így sem lehet, elejteni; és ilyenkor, a hol saját szükségünk a külföldiével azonosak, bátran vegyük a külföldiből a legjavát; de mielőtt változtatunk, előbb törölj-hegyre vizsgáljuk a meglevőt és mielőtt újat alkotunk, nyomról-nyomra nézzük, nem érhetjük-e be változtatva a régivel is. Szóval, a míg kétségünk van, addig semmit se tegyünk és a hol tenünk kell, tegyük öntudatos kritikával: így lesz művünk *conservativ* és a magunké, pedig e kettő együtt teszi az igaz nemzeti *codificatiót*”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Újabb magánjogi fejtegetések* (id.), 177.

¹³⁵ SZLADITS: *Szász-Schwarz Gusztáv emlékezete* (id.), 17.

¹³⁶ „Mint igazán erős elme, irított az utánzástól. De nemzeti veszedelmet is látott idegen jogrendszerek titkátlan átültetésében. Tartuk meg a régít, ha jó; a hiányok pótlására használjuk fel az idegenben kelt gondolatokat, de lehetőleg öltöztessük olyan formába, mely eleve önálló mederbe tereli a jogelmezést és ítéltkezést: ez volt kodifikátori hitvallása”. SZLADITS: *Szász-Schwarz Gusztáv emlékezete* (id.), 18.

¹³⁷ LABADY T.: *Schwarz Gusztáv, a „magyar Jhering”, mint magánjogász*, in: *Frivaldszky-Pokol zerk.* (id.), m. 222.

¹³⁸ LABADY: *id.* m. 222.

¹³⁹ BESNYÓ: *id.* m. 43.

¹⁴⁰ SCHWARZ G.: *Codificationalis dolgozatok*, Bp. 1902.

szónélvezeti jogot biztosítani.¹⁴³ Szász-Schwarz a haszonélvezet mellett érvel, mivel az biztosítja leginkább az özvegy számára a változatlan életvitelt, még ha a haszonélvezet tárgyát nem is idegenítheti el. Azzal kapcsolatban pedig, hogy az özvegy haszonélvezeti jogát a hagyatéknak csak egy részére korlátozzák az állagörökösök, azzal érvel, hogy az özvegynek annál nagyobb öröksézt kell adni, mennél távolabbi rokonok konkurálnak vele. Abban az esetben, ha az özvegy a gyermekkel konkurált, úgy az egész hagyaték haszonélvezetét szerezni meg, ha a szülői csoporttal verseng, úgy a fele szerzeményi vagyon tulajdonát, míg a hagyaték többi részének egészére haszonélvezetet örökölné. Amennyiben a nagyszülői csoporttal konkurál, akkor a fele ági és szerzeményi vagyon tulajdonát, másik felére pedig haszonélvezetet örökölné, egyéb rokonok esetében pedig a túlélő özvegyet az egész hagyaték tulajdona illetné meg. Az özvegyi jog korlátozását az örökösöz gyermekeinek biztosítaná.¹⁴⁴ Ennek megvalósítására két módszer alkalmazható, vagy egy átlátható tételre való szabályozás, vagy pedig részletes kazuisztika kialakítása.¹⁴⁵ Szász-Schwarz e kérdéskörrel kapcsolatban utal az örök törvényalkotási dilemmára, miszerint mennyire legyen részletes és teljes körű a törvény, és milyen mozgástért biztosítson a bíró számára.¹⁴⁶ Mindemellett akként foglal állást, hogy az özvegyi jogot a túlélő férje is ki kell terjesztenie, mivel a modern magánjogi törvényhozások nem részesítik ilyen hátrányos helyzetben a férjét.

A házassági jogról szóló bírálatot Szász-Schwarz a kormány felkérésére készítette el annak a törvényjavaslathoz a kritikájaként, amelyet Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter 1893 végén terjesztett a képviselőház elé. Szász-Schwarz a törvényjavaslat tematikáját egyszerűsítette, a 135 §-ból álló tervezetet 82 §-ra csökkentette. Az

¹⁴³ „Már pedig mindenki tiszteli, szereti a maga feleségét és kötelességének érzi, hogy rendszerű megélhetését biztosítsa a maga halála után is; de hogy azt, mit életünk munkájával szereztünk, vagy ami apánk örökségeként reánk szállt, gyermekeink elől sógorságunkra jusszon, ez senkinek sem óhajja. Pedig ezt cselekszik minden törvény, mely az özvegynek gyermekekkel vagy ági örökösökkel szemben is állagörökséget ad”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Újabb magánjogi fejtegetések* (id.), 194.

¹⁴⁴ Indokoltabbnak mondom azért, mert míg a többi rokonság távolabb áll az örökösözől, mint a hitves: a gyermek legközelebb áll hozzá, nem felelhet tehát meg az örökösöz szándékának, hogy a gyermekek koplaljanak, míg az özvegy duslakodik”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Újabb magánjogi fejtegetések* (id.), 200.

¹⁴⁵ „... a magánjogi törvényhozás hovatovább az elvek kijelentésére szorítkozik azzal a bevallott tendenciával, hogy a részletesebb kifejtést a 'praxisra és a tudományra bizza'”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Újabb magánjogi fejtegetések* (id.), 208.

¹⁴⁶ „Képzeljünk egy tőkletes törvényhozót és egy tőkletes bírót; mindkettőt olyat, hogy ideálját képviselje annak, mit a törvényhozői és a bírói bölcsesség emberben létrehozhat; és kérdezzük: melyik fogja nekünk igazságosabban osztani az igazságot? A feletet szerintem nem lehet kétes: a tőkletes bíró. Mert a törvényhoző a milliók igazát keresi, a bíró az egyesét. A törvényhoző azt állítja fel szabálynak, a mi ezer esetben aránylag leg többször és átlagosan leginkább megfelel, és épen azért, mert az ezer eset között az átlagos igazságot keresi, nem adja meg teljes egyéni igazságát egyiknek sem. ... És mégis, ha ezt kérdezzük: melyik országban szeretnénk jobban élni, ott-e ahol a törvény, vagy ott a hol a bírói szabad belátás az úr? — a feletet ismét kétségtelen: az előbbiben. Mert a törvény, ha kevésbé igazságos is, de biztos; a bírói bölcsesség, ha igazságosabb lehet is, de bizonytalan. Milyen a törvényhoző csak egy meg főgnak ítélni, azt előre tudom, milyen lesz a bíró, azt nem tudhatom. Bóles törvényhoző csak egy kell és hosszú időszakra nem csak egyszer kell; bóles bíró azonban, aki az ezrek igazát egyenként keresi, se, ezer kell és mindennap ezer kell; egy bóleset pedig egyszer találni könnyebb, mint ezret észszer. És ebből egy a tanulság: hogy a 'merevség' mely minden törvényi szabályozásnak gyengeségét képezi, képezi egyáltalán erejét is”. SZÁSZ-SCHWARZ: *Újabb magánjogi fejtegetések* (id.), 209sk.

eredeti javaslat első fejezete az eljegyzést, a második a házassági akadályokat harmadik a házasságkötést, a negyedik pedig a házasság érvénytelenségét szabályozta. Szász-Schwarz az első fejezetet elhagyta, mivel az eljegyzést nem jogi, pusztan erkölcsi kategóriának tartotta, a házassági akadályokat és a házasság érvénytelenségét pedig egy fejezetben dolgozta fel.¹⁴⁷ A tematikai módosítások mellett Szász-Schwarz számos helyen jelentősen megváltoztatta az egyes részletszabályokat is.

Az öröklési jogi tervezetben arany középutat keresett a nemzeti intézmény megőrzése és a szükség szerinti modernizálás között. Kipp berlini professzor az örök joghatásairól szóló részt kifejezetten példabörtéknek tartotta előadásában a német BGB nehézkes szabályaival szemben.¹⁴⁸ Számos újítást szorgalmazott, így a tanácskövetési passzív átöröklést, a kötelmi jogban az értesítési kötelezettség egyes eseteiben. Az első törvénytervezet közéletét követően az igazságügy-minisztérium bebiztosítási foglalkoztatottak annak átdolgozásával a kritikák alapján, amely bizottság nem ért rá, és az újonnan megalakított állandó bizottságnak újra tagja lett Szász-Schwarz, valamint immár Grosschmid is. Az állandó bizottság ezt követően készítette el a kódex második tervezetét, amelyet indoklás nélkül tettek közzé. A második tervezetben már Szász-Schwarz nem vállalta a normaszöveg kidolgozását, így jelentősen eltért az első tervezettől, terjedelme 465 §-ra nőtt. A képviselőház elé javaslatlallal szemben jelentős kritikákat fogalmaztak meg: többek között rokoni öröklés korlátozását is indítványozták, amit Szász-Schwarz már 15 év korábban szorgalmazott.

Szász-Schwarz az 1915. évi tervezetet még mindig átdolgozandónak tartotta; re bécsi és lipcei előadásában is részletesen kitért. Balogh Jenő igazságügy-miniszter mintegy elégtételt és újabb megbízást adott neki, valamint Szladits Károlynak a tervezet átdolgozására. A kodifikációs munkát a két magánjogász professzor megkezdte ugyan, azonban az I. világháború eseményei és Szász-Schwarz kihalála megakadályozta a munka befejezését és közzétételét. A későbbi kormánymár arra az álláspontra jutottak, hogy nincs is szükség új kódexre, elegendő a meglévő joganyag megfelelő megszövegezése, és az erre a munkára létrehozott — jórészt a második tervezet munkájában résztvevőkből álló — bizottság Szász Béla által kár vezetésével készült el az újabb tervezet, amit 1928-ban terjesztettek az Országgyűlés elé.

A tanácskozási jegyzőkönyvekben rögzített hozzászólásaiból kiderül, hogy Szász-Schwarz nem csak a személyi jogi és öröklési jogi részekkel foglalkozott, hanem a tervezet egészével. Új nézetei marandók, így pl. az ingók tulajdonjoga átruházáshoz nem kívánta volna meg a dolog átadását, annak csak annyiban tulajdonított jelentőséget, hogy a tulajdon átruházásának vételeme fűződjön hozzá. A j

¹⁴⁷ Szász-Schwarz tematikája szerint a tervezet felépítése a következő lett volna: első rész a házasságkötés, második rész az érvénytelen és tilos házasság, harmadik rész pedig a házasság megszűnése. SZÁSZ-SCHWARZ: *Codificationális dolgozatok* (id.), 2.

¹⁴⁸ SZLADITS: *Szász-Schwarz Gusztáv emlékezete* (id.), 19.

szemű szerzés általánosabb védelme mellett szállt síkra, valamint indítványozta az ingó jelzálogjog bevezetését.¹⁴⁹

Szászy-Schwarz Gusztáv a polgári jogi kodifikáció kapcsán kiemelte, hogy azt független szakmai testületek kellene megvalósítani, amely nem áll a politika hatása alatt. Szakmailag ellenzte a részkodefikációt, mivel az vallotha, hogy a magánjog kérdései egymással annyira összefüggenek, hogy a kodifikáció csak együttesen, összefüggéseikben oldható meg. Ugyanakkor a német kódexet nem tartotta követendőnek, azt túlságosan matematikusnak ítélte.¹⁵⁰ Kifejezetten tiltakozott az ellen, hogy a német BGB anyagának egyes részeit átvegyék. Ez ellen akként próbált tenni, hogy kb. 50 német jogtudóshoz, magánjogászhoz írt levelet, amiben két kérdésre kért választ: a magyar törvényjavaslat nem ment-e túlszaba a német polgári törvénykönyvre való támaszkodásban, ill. a BGB-nek melyek azok a rendelkezései, amelyek Németországban sem váltak be, és amelyeknek a magyar kódexbe felvétele már ezért is mellőzendő volna? A beérkezett válaszok a háborús viszonyok miatt nem voltak nagyszámúak és kellőképpen részletesek, bár alapvetően Szászy-Schwarz álláspontját támasztották alá.

Szászy-Schwarz Gusztáv a magánjogi kodifikációról írott kilenc tanulmányát külön kötetben is megjelentette.¹⁵¹ Az első tanulmány „A tervezet eddigi története és tanulságai” címmel bemutatja az 1900-ban közzétett tervezet első szövege és az ahhoz tartozó örkötetes indoklás óra eltelt időben jelentkező fejleményeket. Az igazságügy-miniszterek személyének változásai nem segítettek elő a kodifikációt, minden miniszternek más személyes ambíciója és elképzelése volt. Míg Németországban a *Bundesrat* nevezte ki a törvényelőkészítő bizottságot — mint a mindenkori kormánytól független testület —, addig Magyarországon ez miniszteri kézben volt, ami nem biztosított állandóságot.¹⁵² Amennyiben Magyarországon is megfelelő szervezettel és függetlenséggel rendelkező szervezet végezhetné ezt a munkát, úgy a törvény előkészítése 4-5 év alatt megvalósulhatott volna. Szintén alapvető problémát jelentett a részkodefikáció kérdése, mivel számos esetben olyan irányt vett a törvény-előkészítés, hogy a magánjognak csak egy-egy szeletét akarták külön törvényben szabályozni. A tartalmi kérdések vonatkozásában szorgalmazza, hogy a magyar kódex ne a német jogot tartalmazza az osztrák helyett — mint annak egyfajta variánsát —, hanem a magyar életviszonyoknak megfelelő önálló törvény legyen, természetesen az arra érdemes külföldi mintákat figyelembe véve.¹⁵³

¹⁴⁹ BESNYÓ: *id. m. 49.*

¹⁵⁰ „Ha nem is lesz olyan precíz megszövegezés, oly páratlan technikáját, mint a német” — mondotta — „de legalább a magunké! Mí, akik az osztrák polgári törvénykönyv naivitását és egyszerűségét meg szoktuk, nem is tudnánk oly kódex-szel bábni, mint amilyen a német”. BESNYÓ: *id. m. 48.*

¹⁵¹ SCHWARZ G.: *A magánjogi törvénykönyvről. Tanulmányok és bírálatok*, Bp. 1909.

¹⁵² SCHWARZ: *A magánjogi törvénykönyvről* (id.), 5.

¹⁵³ Szászy-Schwarz e tekintetben a svájci jogalkotást tekinti példaként: „Ha a kis Svájc képes volt negatívul Huber munkájában a maga saját útját az olyan imponáló két alkotás között, milyen egyfelől a francia *Code*, másfelől a német polgári törvénykönyv, meg kell azt találnunk min nekünk is. Sőt a módszerre nézve is tanulhatunk az időközben törvényé vált svájci mintától. Amint a svájci törvény szerzője tette, nekünk is arra kell törekednünk, hogy a viszonyainknak, gondolkodásunknak, hagyományainknak megfelelő egyszerűbb technikával, egyszerűbb nyelvvvel fejezzük ki azt, amit a német törvény-

A második tanulmány „Tulajdonátruházás” címmel a tervezet 625. §-át elemzi, amely a tulajdon átruházásához a dolog birtokbaadását is megköveteli, három kivétellel.¹⁵⁴ Szászy-Schwarz véleménye szerint a dolog átadása elsősorban értelmezési eszköz, ¹⁵⁵ és valójában — különös tekintettel a kivételekre — nem szerves része a tulajdonjog átruházásának. Abban az esetben, ha kétséges, hogy a felek alaktalan meg egyezése kiterjed-e a tulajdonjog átruházására (*animus dominii transferendi et accipendi*) a dolog átadása megerősíti a felek szándékát.¹⁵⁶

A harmadik tanulmány a „Specifikáció” címet viseli, és a tervezet 625—628. §-aiban szabályozott feldolgozás kapcsán azt vizsgálja, hogy valóban szükséges-e új dolog létrejötte. Rámutat arra, hogy a római jogi források nem a „nova res”, hanem a „nova species” terminusát használják, vagyis a dolog új alakot, formát ölt, de valójában a dolog maga a régi marad. Ebből eredően a saját anyag feldolgozása nem eredményezi a dolgon fennálló terhek megszűnését, amely nézetet még azok is elfogadnak, akik új dolgot vélnék felfedezni a feldolgozás következményeként.¹⁵⁷ Ebből eredően a feldolgozás tényállásába szükséges bevenni az „idegen dolog” kritériumát, és elegendő lenne a szabályozásnál az a szövegezés, hogy „ki idegen dolgot új dologg alakít át”.¹⁵⁸

A negyedik tanulmány „A jóhiszemű szerzés védelme” címet viseli. Szászy-Schwarz írásában azt vizsgálja, hogy indokolt-e a *nemo plus iuris* elvének áttörése a jóhiszemű szerző javára abban az esetben, ha az átruházó nem volt tulajdonos. Ezzel a szabállyal alapvetően egyetért, azonban a jóhiszemű, de ingyenesen szerző harmadik személyek esetében nem tartja bevezetendőnek ezt a szabályt.

Az ötödik tanulmány az „Ingó jelzálogjog” címmel azt vizsgálja, hogy a mezőgazdasági eszközök vonatkozásában Franciaországban, Olaszországban, Romániában és Svájcban lehetőség van arra, hogy lajstromozással jelzálogjogot létesítsenek. Az ingó dolgokon csak kézzzálog létesítését előíró jogszabály a római jogból ismert titkos jelzálogjog: a *hypotheca* visszasszága adott válasz volt. Ez azonban hátrányos, hiszen a termelőeszköz birtokából kikerül a zálogadás, ¹⁵⁹ valamint csak egyszer zá-

hozási nyelvének eddigi páratlanul absztrakt jargonjával kifejezték”. SCHWARZ: *A magánjogi törvénykönyvről* (id.), 11.

¹⁵⁴ Ez a három kivétel a *brevi manu traditio*, a *cessio vindicationis* és a *constitutum possessorium*. SCHWARZ: *A magánjogi törvénykönyvről* (id.), 17.

¹⁵⁵ „Aki a dolog tulajdonát meg akarja szerezni, rendszerint azért teszi, mert a dolog kell, nem pedig azért, hogy a tulajdonjog tiszta öntudatában sütkérezzék”. SCHWARZ: *A magánjogi törvénykönyvről* (id.), 22.

¹⁵⁶ Szászy-Schwarz szerint OTTO BÄHR *Gegenentwurf*-jének 867. §-a megfelelőbb lenne ennek a kérdésörnek a szabályozására. Bähr ellenjavaslata szerint: „Ingó dolog tulajdonát a tulajdonos másra ruháztatja az által, hogy ez iránt vele megegyezik. A megegyezés kétség esetében csak a dolog átadásával tekinthető létrejöttnek”. SCHWARZ: *A magánjogi törvénykönyvről* (id.), 23.

¹⁵⁷ A tervezet szerint, „ha a feldolgozás új dolog tulajdonának megszerzésével jár, az anyagot terhelő jog megszűnik”. Szászy-Schwarz ezzel szemben azt a példát hozza fel, hogy ha a szabónál lefoglálják az üzletben lévő posztót, a szabónak nem kell más tennie, mint felszabadítani a posztót, és ezáltal az azt terhelő zálogjog megszűnik, a szabónak nem kell más tennie, mint felszabadítani a posztót, és ezáltal az azt terhelő zálogjog megszűnik, ami nyilvánvalóan nem vezet méltányos eredményre. SCHWARZ: *A magánjogi törvénykönyvről* (id.), 27.

¹⁵⁸ SCHWARZ: *A magánjogi törvénykönyvről* (id.), 32.

¹⁵⁹ „A római jogi hypotheka a hitelezőt veszélyeztette, az ingó jelzálog ily gyökeres kiírása pedig az adóst sanyargatja. Ingó záloghitelhez immár csak az juthat, akinek feleslege van, melyet kiadhat kezé-

logosíthatja el a vagyontárgyat akkor is, ha annak értéke további költségonoszság fedezetére is elegendő lenne. Bár jóhiszemű harmadik személyek védelme érdekében indokolt a kézjázlogjog alkalmazása, a joggyakorlat mégis számos megkerülő ügyeletet dolgozott ki az ilyen irányú tilalom kijátszására.¹⁶⁰ Szász-Schwarz véleménye szerint ezért az ingó jelzálogjog alapítását engedélyezni kellene, harmadik személyek védelme érdekében pedig — az Optk. 452. §-ában foglaltaknak megfelelően — az elzálogosítást külső felirattal, pecséttel, egyéb jellel lehetne szemléltetni. Amennyiben ilyen jelzés feltüntetésére a dolog jellegénél fogva nincs lehetőség, úgy a hitelező a relatív jelzálogjogot saját kockázatára vállalhatja. A svájci ZGB-ben előírt szabályoknak megfelelően a mezőgazdasági ingó jelzálogjog esetében központi nyilvántartást lehetne létrehozni, aminek részletszabályait külön törvény tartalmazhatja.¹⁶¹

A hatodik tanulmány „A birtok” címmel a tervezetnek a birtokkal kapcsolatos rendelkezéseit bírálja. Szász-Schwarz szerint a Savigny által kidolgozott „dolog feletti tényleges hatalom” kitétel alkalmatlan a birtok meghatározására. A tényleges hatalom terjedelme, határai számos esetben nem állapíthatók meg.

A hetedik tanulmányban, „A magyar Anefang” címmel a germán jogból eredő jogintézményt, a dolog visszakövetelésére irányuló egyetemes keresetet vizsgálja. Az *actio Publiciana* helyett kidolgozott és elsősorban Gierke hatására a porosz ALR-ből ismert intézmény bekerült a BGB-be is (1007. §). A magyar tervezet 681. §-a tekintetében Szász-Schwarz a legfőbb kritikaként azt veti fel, hogy annak a magyar jogban nincs történeti előzménye; olyan, a német jogból átvett szabályról van tehát szó, amely a magyar jogrendről idegen.¹⁶²

A nyolcadik tanulmány, „A tartás átöröklése”, a tervezet 268. §-át veszi kritika alá.¹⁶³ Szász-Schwarz Gusztáv kifejti, hogy a rokonsági tartásra kötelezett halálával nem kellene megszűnnie. A hagyaték elsődleges célja, hogy a hitelezők követelését kielégítsék, másodsorban pedig a tartásra szoruló szülőké és gyermekeké legyen, és csak a fennmaradó tehermentes hagyaték legyen tárgya az öröklésnek.¹⁶⁴

A kilencedik tanulmány „Tartozásátvállalás” címmel bemutatja a tervezetnek a tartozásátvállalásra vonatkozó szabályait, melyeket Szász-Schwarz a német szabályozásnál fejlettebbnek ítél meg.¹⁶⁵ A tervezet tekintetében arra hívja fel a figyelmet,

ből: akinek a maga ingóságára szüksége van, reálhitel alapjául nem használhatja”. SCHWARZ: *A magánjogi törvénykönyvről* (id.), 50.

¹⁶⁰ Pl. az adós eladja a dologt a kölcsön ellenértékéért a hitelezőnek, és visszbéti azt a kamatokkal arányos bérleti díj fejében, a tőkét pedig a visszavásárlási jog gyakorlása során vételárként fizeti meg a hitelezőnek. Hasonló konstrukció a tulajdonjog fenntartással történő eladás esete és a fidejciárius tulajdonátörházás is. SCHWARZ: *A magánjogi törvénykönyvről* (id.), 54.

¹⁶¹ SCHWARZ: *A magánjogi törvénykönyvről* (id.), 55sk.

¹⁶² SCHWARZ: *A magánjogi törvénykönyvről* (id.), 90sk.

¹⁶³ „Az eltartásra jogosult vagy kötelezett halálával a már esedékes szolgáltatásokon kívül eltartás, vagy annak fejében járó kártalanítás csak az elhalálozást megelőző időre követelhető”. SCHWARZ: *A magánjogi törvénykönyvről* (id.), 105.

¹⁶⁴ SCHWARZ: *A magánjogi törvénykönyvről* (id.), 109.

¹⁶⁵ Ld. ehhez SCHWARZ G.: *Az adósságátvállalás a német polgári törvénykönyvben*, Jogtudományi Közlöny 33 (1898), 254skk.; Uő: *A tartozásátvállalás a magyar polgári törvénykönyv tervezetében*, Jogtudományi Közlöny 35 (1900), 367skk.; Uő: *Tartozások átvállalása*, Bp. 1904. Ld. BÓNIS P.: *Az ausztriai polgári törvénykönyv és polgári jogunk (Az ABGB jelentősége és hatása a magyar bírói gyakorlatra és jogfejlesztésre)*, DIEP V. évf. 2011/1. sz. 10sk.

hogy az adósnak is megadja a jogot arra, hogy a hitelező felé tegye a tartozó vállalkozás vonatkozó ajánlatot az átvállaló helyett. Ez az adós számára biztosított olyan helyzetbe hozhatja az átvállalót, hogy az adós ajánlatának a hitelező általi gadását követően az átvállaló a kifogásait nem terjesztheti elő. Másrésztől pec hitelezőnek sem érdeke, hogy az adós egyoldalú értesítésére őt a tartozásból kien je, hiszen ezáltal az átvéő később *exceptio non adimpleti* vagy *non rite adimj* vel védekezhethet, esetleg az alapügylet érvénytelenségére is hivatkozhat, így ameri ben a hitelező az *exnuxiatió*t elfogadja, úgy könnyen adós nélkül maradhatna. Ei Szász-Schwarz az adósi értesítéssel történő tartozásátvállalást nem javasolja : dexben szabályozni.

Szász-Schwarz Gusztáv életműve példaértékű napjaink jogászai számára. (tói tevékenysége, tudományos munkássága, a törvény előkészítésben kifejtett ált tos tevékenysége folytán a magyar magánjogtudomány meghatározó egyénisége Kiemelendő, hogy tevékenysége nemzetközileg is jelentős elismerésben része különös tekintettel a joganyiság és a jogi személyek tekintetében megalkott e letére, melyet a külföldi szakirodalomban még napjainkban is előszeretettel ves figyelembe.